

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**PODOBY ČESKÉ NONSENSOVÉ POHÁDKY
PO ROCE 1989**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vendula Preslová

*Specializace v pedagogice
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání*

Vedoucí práce: doc. PhDr. Daniel Bína, Ph.D.

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 1. června 2016

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu doc. PhDr. Danielu Bínovi, Ph.D., za odbornou pomoc a cenné rady, které mi při zpracování mé bakalářské práce poskytl.

Obsah

Úvod.....	6
1 Vymezení pojmů	8
1.1 Pojem literatura.....	8
1.2 Literatura pro děti a mládež.....	9
1.3 Pohádka jako literární žánr	11
1.3.1 Definice pohádky	11
1.3.2 Charakteristické rysy pohádky	12
1.3.3 Funkce pohádky	13
1.3.4 Typologie pohádky.....	14
1.3.5 Vývoj autorské pohádky.....	15
1.3.6 Bajka.....	18
1.3.7 Nonsense	19
2 Práce s nonsensovými prvky v literatuře 19. století.....	22
2.1 Božena Němcová – O hloupém Honzovi	22
3 Práce s nonsensovými prvky ve vybraných textech české pohádkové tvorby 20. století 24	
3.1 Posouzení četnosti nonsensových prvků ve vybraných textech 20. století	24
3.2 Josef Čapek – Povídání o pejskovi a kočičce	24
3.3 Vítězslav Nezval – Anička Skřítek a Slaměný Hubert.....	27
3.4 Miloš Macourek – Pohádky.....	29
3.5 Alois Mikulka – Karkulka v maskáčích	33
4 Nonsensevé znaky a prvky v pohádkové tvorbě vybraných autorů po roce 1989.....	35
4.1 Petr Nikl – Lingvistické pohádky	35
4.2 Petr Nikl – Jěľňovití	38
4.3 Petr Nikl – O Rybabě a Mořské duši	40
4.4 Pavel Brycz – Kouzelný svět Gabriely.....	41
4.5 Arnořt Goldflam – Tatínek není k zahození.....	42
4.6 10 autorů – Prdlé pohádky	44
4.7 Stanislava Reschová – O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky.....	47
4.8 Jiří Dědeček – Život a cesta hrocha Obludvíka	49
5 Srovnání nonsensových prvků	52
5.1 Příběh.....	52
5.2 Pohádkové postavy	53
5.3 Způsob myřlení.....	54
Závěr.....	58
Resumé	61
Summary	61

Seznam použité literatury	62
---------------------------------	----

Úvod

Knihy ve vývoji lidské společnosti sehrávají důležitou roli. S pohádkami, které jsou předmětem zkoumání mé bakalářské práce, se setkáváme již jako malé děti. Tyto pohádky k nám promlouvají ústy našich rodičů a představují nám reálný svět kolem nás. Z hlediska výchovy a psychické vyspělosti dítěte je důležitá právě četba v raném věku, jelikož může dítě připravit na jeho budoucí střety s realitou, ať už v pozitivní či negativní formě. Naučí dítě, jak v takových situacích správně postupovat a jak se co nejlépe rozhodovat. Proto v sobě mnohé pohádky nesou také poučení, které je pro děti velmi prospěšné. Rodiče při vypravování nebo čtení pohádek z knih mohou dětem na základě příběhu ukázat, co je správné a naopak špatné, čeho se vyvarovat. Dítě si tak nenásilnou formou osvojí správné návyky a může je spojit s pohádkovou postavou. Tím, že rodiče čtou svým dětem, mohou jejich pohled na svět obohatit o další zkušenosti a ukázat tak dítěti jednu z možných cest k danému cíli.

Pohádka jako jeden z nejstarších žánrů je určena především pro děti a mládež, ale myslím si, že pohádkové příběhy si může přečíst člověk každého věku. Nejdůležitějším motivem, proč děti pohádky zbožňují, je dobro, které vždy vítězí nad zlem.

Typy pohádek se postupem let a nové moderní doby poněkud změnily. Do literatury pozvolna vstoupil nový pojem – nonsense, který pochází z Anglie a jehož hlavním představitelem je Edward Lear. Nonsensové pohádky jsou dětmi velmi oblíbené zejména pro svou fantazii, komiku, absurditu a paradox. Fantazie v těchto pohádkách je opravdu nevyčerpatelná a je provázena absurdními výmysly prostupujícími celou pohádkou. Nejspíše právě proto si děti v těchto pohádkách libují. V Čechách se nonsensové prvky v pohádkách začaly objevovat v 19. století, ale převažují zejména ve 20. století (největšího rozmachu dosáhly v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století).

Cílem této práce je prozkoumat a zároveň porovnat různé podoby a charakteristiky české nonsensové pohádky po roce 1989. Pro účely rozboru bylo náhodně vybráno několik autorských pohádek. Práce je rozdělena na dvě části – na teoretickou a praktickou.

V teoretické části se zabýváme vymezením pojmů, jako je například literatura, literatura pro děti a mládež. Dále se zaměříme na pohádku jako literární žánr, jejíž definice je poměrně pestrá. Uvádíme její charakteristické rysy, funkce, základní typy a především se soustředíme na autorskou pohádku a její vývoj. V neposlední řadě

seznámíme čtenáře s pojmem nonsens, jenž je pro tuto bakalářskou práci klíčový, a představíme také nejvýznamnější představitele nonsensevé literatury.

V praktické části analyzujeme pohádky rozdělené do tří období, abychom poté mohli porovnat četnost výskytu nonsensevých prvků. První kapitola se zaměřuje na starší literaturu, a sice 19. století. Druhá kapitola je věnována výhradně autorům písicím ve 20. století. Třetí kapitola, těžiště celé práce, tkví v charakteristice pohádek po roce 1989. Rozbor je doplněn ukázkami z jednotlivých pohádek. V závěru práce shrneme veškeré poznatky, k nimž jsme během analýzy vybraných textů dospěli.

1 Vymezení pojmů

1.1 Pojem literatura

Výraz literatura vznikl z latinských slov *littera* = písmeno a *litterae* = písemné záznamy. Označuje soubor zachycené řeči v psané podobě, kdy lidé začali vytvářet první znaky písma v různých podobách, například obrázků, znaků, symbolů. Jde o písemně zaznamenané jazykové projevy lidstva.

Lidé si potřebovali všechny tyto jazykové projevy uchovat pro další generace, aby mohli předávat zkušenosti o výrobě různých nástrojů, formách přežití, obchodování, válkách i základech společenského života. Předávali si své příběhy, které slyšeli nebo sami zažili, a také vymyšlené historiky. Tyto příběhy si svěřovali mezi sebou ústně i písemně.

Vše, co lidé mohli číst či poslouchat, lze považovat za literaturu. Může jít jak o důležitá společenská sdělení, tak o slovesné útvary, které se skládaly ze slov a jazykového materiálu. Za literaturu můžeme považovat také středověká náboženská kázání, náhrobní nápisy a starověké účetní „knihy“. Lidé používali klínové písmo, které bylo zapisováno na hliněných tabulkách.¹

Literaturu můžeme členit podle několika hledisek. Členění dle původu vypovídá o místě vzniku (česká, německá, anglická, americká, dánská, francouzská literatura). Literatura dle tematiky zahrnuje různé obory, například literatura lékařská, právnická, botanická, psychologická, válečná, dobrodružná, detektivní. Dále ji můžeme dělit podle období, ve kterém vznikla. Existuje literatura antická, středověká, starořecká, renesanční, barokní, moderní apod.²

Nejčastější dělení literatury je ovšem z hlediska funkčního, kdy rozlišujeme literaturu věcnou a uměleckou. Literatura věcná je tzv. literaturou vzdělávací, ve které člověk získává potřebné informace o dané problematice z konkrétních oborů. Jedná se například o publicistiku, odborné a administrativní texty. Literatura umělecká neboli krásná plní

¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006, s. 76.

² PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 208.

obzvlášť funkci estetickou, vyvolává v člověku představivost, fantazii, citové zaměření, zaujetí a vzniká z vnitřní potřeby autora.³

1.2 Literatura pro děti a mládež

Literatura pro děti a mládež je často označována termínem dětská literatura. Někteří autoři uvádí, že tento pojem je nepřesný. Jedná se o soubor literatury, který je určen přímo dětem, ale také o literaturu původně určenou dospělým jedincům, která ovšem později přešla do literatury dětem.⁴ Je určena specifickému příjemci, a to zejména čtenářům od 3–16 let.⁵

„Vůči literatuře pro dospělé představuje literatura pro děti a mládež oblast relativně autonomní, která má vlastní žánry, specifickou funkčnost, značnou míru nezávislosti na proměnách literárních směrů a norem a vykazuje též užší závislost na adresátovi a sociální realitě.“⁶ Je přístupná dětem a své čtenáře motivuje, stimuluje a je pro ně atraktivní. Těmito prvky se odlišuje od literatury pro dospělé. Publikace pro děti a mládež mohou mít podobu jak školní, tak volnočasovou.⁷

Tento druh literatury je dětem přizpůsoben natolik, aby děti a mladistvé vychovával po stránce mentální od útlého věku, sloužil ke zdokonalování mateřského jazyka, rozvíjení slovní zásoby, slovní obratnosti a zároveň ve čtenáři vyvolával představivost.⁸ Dětská literatura je psána srozumitelným jazykem. V textu se setkáváme s konkrétními, bohatě citově založenými slovy.⁹

Literatura pro děti a mládež zahrnuje široké spektrum žánrů. Štěpán Vlašín dělí dětskou literaturu podle věku do tří kategorií – předškolní věk (3–6 let), mladší školní věk (6–11 let) a starší školní věk (11–15 let). Pro předškolní věk jsou typická skládací obrázková leporela, omalovánky, říkadla a hádanky. Mladší školní věk je charakteristický

³ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006, s. 77.

⁴ BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 11.

⁵ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 11–12.

⁶ BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 11.

⁷ Tamtéž, s. 11.

⁸ PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 209.

⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006, s. 78.

krátkými povídkami ze života dětí, pohádkami, rytmickými verši s účinnou pointou. Ve starším školním věku se děti orientují na literaturu dobrodružnou a naučnou beletrii.

Zajímavostí je, že mimo jiné vývoj dětské literatury záleží i na dobových poměrech, tedy třídních vztazích, politických a státních zájmech či náboženských představách. Zásadní vývojové impulsy poté přicházejí s emancipací dítěte.¹⁰

Všechny dětské žánry mají ve čtenáři rozvíjet empatii, představivost, inteligenci, obrazotvornost a cit pro jazyk. Dochází též k rozšiřování slovní zásoby. Skrz tyto literární prostředky lze dítěti předat hodnoty a mravní zásoby, a tím ho nenásilně vzdělávat.¹¹

Je třeba zmínit dva pojmy související se vznikem dětské literatury, a sice intencionální a neintencionální díla. Intencionální literatura je určena přímo dětským čtenářům, zatímco neintencionální literatura byla původně psána pro dospělé, ale dnes ji čtou děti. Známým příkladem neintencionální četby je kniha *Robinson Crusoe* od D. Defoea a v české literatuře například *Babička* od Boženy Němcové.¹²

Literatura pro děti a mládež má v literatuře zvláštní postavení. V současné době si pod touto literaturou můžeme představit nejen knihy pro děti, ale i nová média rozšiřující tuto literaturu. Tato média mají společné funkce, které hrají v dětské literatuře důležitou roli a jsou pro ni typické.

Mezi hlavní funkce literatury pro děti a mládež řadíme funkci estetickou, didaktickou, kognitivní a imaginární. Estetická funkce je jednou z nejdůležitějších a souvisí s fyzickým a hlavně psychickým vývojem dítěte. Didaktická funkce v této literatuře tvoří významnější složku než v literatuře pro dospělé.

Požadavky kladené na dětskou literaturu jsou hodně podobné obecným funkcím čtení, do kterých patří funkce hédonistická, informativní a kognitivní. Hédonistická funkce uspokojuje čtenáře pomocí zábavy, popřípadě útěku od reality. Informativní funkce umožňuje získání vědomostí daného stavu a situace. Kognitivní funkce pomáhá utvářet pomocí smyslových vztahů obrazy světa, života a celkové reality.

¹⁰ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1977, s. 208.

¹¹ PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 209.

¹² Tamtéž, s. 209.

K dílčím funkcím dětské literatury patří osvojení jazyka, představivost čtenáře, spontánnost, poznávání mravních a estetických hodnot.¹³

1.3 Pohádka jako literární žánr

Pohádky vyvolávají v lidech různé emoce, mohou navodit například pocit štěstí, kdy si člověk rád vzpomene na své dětství. Není nic hezčího než utéct od reality do fantastického pohádkového světa. Dle našeho názoru mají tento žánr děti nejraději v každém věku. Pohádkový imaginární svět je totiž mnohem hezčí než ten realistický. Nejhezčí na pohádkách je obvykle šťastný konec, což v opravdovém světě nebývá samozřejmostí. Děti jsou fascinovány nadpřirozenými postavami, mluvícími zvířaty nebo neobvyklými jevy.

Pohádky rozvíjejí představivost a fantazii dětí. Domníváme se také, že pohádky zaujímají nezastupitelné místo ve výchově dětí, protože dle pohádky si mohou uvědomit různá nebezpečí číhající v reálném světě. Například pohádka O Červené Karkulce, v níž rodiče Karkulku nabádají, aby se nebavila s cizími lidmi a nedůvěřovala jim. Ona však neuposlechne, a to se jí vymstí.

Další výchovnou pohádkou je pohádka O neposlušných kůzlátkách, ve které jsou děti vedeny k tomu, aby neotevíraly cizím lidem. Myslíme si, že díky těmto dvěma pohádkám dítě mnohem snadněji pochopí nebezpečí, které na ně může číhat v reálném světě, protože si vzpomene na zlého vlka. Dětem utkví v paměti více příklad z pohádek než neustálé poučování od rodičů.

1.3.1 Definice pohádky

Pohádka, označována též báchorka, je jeden z nejstarších prozaických žánrů ústní lidové slovesnosti.¹⁴ Patří k epice a můžeme jej najít různě ve světě po všechna historická období.¹⁵ V Encyklopedii literárních žánrů je pohádka definována jako „*zábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem. Pohádková imaginace vytváří odlehlý čarovný svět, jenž se vymyká přírodním zákonům, je izolován od vnějšího kontextu společensko-historické reality a funguje podle svého autonomního*

¹³ BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 12.

¹⁴ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2002, s. 237.

¹⁵ BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 45.

řádu. Oproti skutečnému světu je spravedlivější a navozuje atmosféru oblažující epické bezstarostnosti. Příběh obsahuje zpravidla kouzelné, popř. zázračné motivy a přiznává svou vymyšlenost“.¹⁶

Výstavbou je podobná pověsti, avšak pohádka na rozdíl od pověsti přiznává vymyšlený děj.¹⁷ Tento žánr hraje u dětských čtenářů dominantní roli, jelikož svými žánrovými předpoklady nejlépe vystihuje mentalitu, potřeby a zájmy dětských čtenářů, které spadají do fáze raného mladšího školního věku a pro které má nezastupitelný význam.¹⁸

Pohádka vypráví o příbězích, které se odehrály v minulosti, v čase neurčitém. Postupem času se dále vyvíjí, ale jádro zůstává vždy stejné. Setkáváme se s příběhy, ve kterých se ztvárňuje boj dobra se zlem, které mezi sebou soupeří. Jde jak o postavy reálné (lidé, zvířata), tak o postavy fantastické, magické, kouzelné (čarodějové, černokněžníci, čerti, víly, trpaslíci, květiny). Vypravěč by měl disponovat bohatou fantazií, aby zaujal všechny své posluchače.¹⁹ V pohádkách se mísí realita s fantazií, pohádkové příběhy nejsou vázány na reálný svět. Autoři v dílech vyjadřují vlastní sny, touhy, své názory či názory ostatních.²⁰

1.3.2 Charakteristické rysy pohádky

Typickým prvkem pohádky je většinou šťastný konec. Co je dále pro pohádky charakteristické, jsou ustálené formulace na začátku i v závěru. Jedná se o doslovně opakované formulace. Většina pohádek začíná frází *Bylo nebylo...*, *za Devatero horami...* nebo *Byl jednou jeden...* a končí závěrečnými slovy *Zazvonil zvonec a pohádka je konec* nebo *... a žili šťastně až do smrti*.

V každé pohádce vystupuje jakýsi hrdina, kterého může znázorňovat například princ či obyčejný poddaný, jenž má za úkol ukázat mladým čtenářům své lidské ctnosti, tudíž veškeré negativní vlastnosti ustupují do pozadí.

¹⁶ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 472.

¹⁷ BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 45.

¹⁸ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 64.

¹⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006, s. 101.

²⁰ PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 280.

V opozici ke kladnému hrdinovi se v každé pohádce nachází záporný hrdina, který má za úkol nabádat kladnou postavu k tomu, aby se i ona chovala záporným způsobem, a zmařit tak dobrý konec pohádky.

Charakteristickým znakem jsou také kouzelná či magická čísla, především číslo tři (tři úkoly, tři bratři, tři sudičky), sedm (sedm trpaslíků, sedmero krkavců, sedmero řekami), devět (devatero horami, devatero koření) a dvanáct (dvanáct měsíčků). Protože v pohádkách není žádný určitý čas a prostor, může autor přecházet z jednoho místa na druhé, z různého časového období do dalšího.²¹

Specifickým rysem je také kouzelný předmět, který se řadí mezi klasické pohádkové motivy.²²

1.3.3 Funkce pohádky

Pohádka pomáhá dětem chápat skutečnosti, protože děti chápou svět jinak, než ho chápou dospělí. Je potřeba dát dětem nějaké srozumitelné obrazy, aby pochopily smysl a chaotický nesrozumitelný svět. Tuto funkci zmiňuje Černoušek jako nejdůležitější. Pohádku si můžeme představit jako můstek mezi dětským a dospělým myšlením. Děti si utváří prvotní názor a pohled na život a uvědomují si, že tak jako v pohádce, tak i v životě se mohou objevit nějaké problémy či starosti, které je třeba zvládnout a postavit se jim. Pohádka má zázračnou moc. Rozvíjí dětem jejich představivost a zároveň jim poskytuje napětí. Děti jsou díky pohádkám zvědavé, rozvíjí se jejich inteligence a citové prožívání. Rozšiřuje se rovněž dětské vědomí, díky němuž si dítě uvědomuje různé problémy a potíže. Někdy se může poučit. Děti se často se svými hrdiny z pohádek ztotožňují. Ukazují dětem správné hodnoty a morálku, které vidí v nadpřirozených postavách.

Mezi funkce pohádky patří potřeba lásky, která vyplývá ze vztahu k rodině, ať už se jedná o rodiče, sourozence či další příbuzné, a také důvěra, potřeba poznávání mezilidských vztahů a potřeba zvládnutí strachu. Další funkcí je umět rozeznat hodnoty. Rodiče nás už jako malé děti učí rozeznat dobro od zla a pohádky tyto hodnoty ještě více umocňují. Každé dítě ví, že zlé věci představují pohádkové bytosti jako čarodějnice, vlk, drak apod.

²¹ PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 280.

²² BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 46.

Pohádky plní samozřejmě také funkci zábavnou.²³ Zábavnost děti vyžadují takřka u každé činnosti, a z toho soudíme, že pro pohádku je zábavnost nezbytná. Každá pohádka má v sobě špetku zábavy, část dobra, zla a samozřejmě šťastný konec.

1.3.4 Typologie pohádky

Pohádky můžeme rozdělit podle původu na pohádky lidové čili anonymní a pohádky autorské čili umělé.

Lidová pohádka představuje vymyšlený příběh s nereálným dějem, postavami a prostředím a byla původně určena dospělým. Charakteristická je neurčitost času a prostředí (např. jednou, kdysi, kdesi). Tvůrci jsou zpravidla anonymní a v lidových pohádkách vyjadřují své názory, zkušenosti, sny, touhy, vztah k životu. Velký význam mají také postavy. Kladné postavy mají obvykle záporné protějšky, kde je vidět kontrast chování, který symbolizuje dobro a zlo. Vítězí vždy dobro, tedy hrdina poctivý, čestný a spravedlivý.²⁴ Lidová pohádka je srozumitelná, jednoduchá a lehce pochopitelná. Jako představitele lidové pohádky můžeme zmínit bratry Grimmovy, dále pak české představitele Karla Jaromíra Erbena a Boženu Němcovou.²⁵

Lidová pohádka se dále vnitřně člení na pohádku kouzelnou (fantastickou), zvířecí a novelistickou.²⁶ Kouzelnou pohádku považujeme za nejrozšířenější, je známá též pod názvem fantastická. Charakterizují ji lidské postavy a nadosobní síly, k nimž patří například skřítkci, démoni, víly a obři.²⁷ V tomto typu pohádky se prolíná svět fantastický s reálným.²⁸ Hlavním rysem pohádek je spor dobra a zla, přičemž vítězství dobrých sil podporuje u lidí víru v existenci absolutních mravních hodnot dobra a spravedlnosti.²⁹ Hrdinové se mohou proměňovat nebo se stát neviditelnými či naopak zemřít a znovu ožít,

²³ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1990, s. 7–16.

²⁴ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 64–65.

²⁵ BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 47.

²⁶ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 64–65.

²⁷ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2002, s. 238.

²⁸ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 64.

²⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2002, s. 238.

což lze uvést na příkladu pohádek Pták Ohnivák, Tři zlaté vlasy děda Vševeda. To vše vytváří pohádkovou atmosféru.³⁰

Zvířecí pohádku řadíme mezi nejstarší útvar založený na antropomorfizujícím pojetí přírody, které bylo typické pro člověka prehistorické éry. Hlavní postavy jsou znázorňovány jako zosobněná nebo zlidštěná zvířata, která mají kladné či záporné lidské vlastnosti. Pozorujeme zde častý jev, kdy antropomorfizované zvířecí postavy mají kromě lidských vlastností též své zvířecí, a proto mohou pomáhat lidem a stát se jejich přáteli. Typickým příkladem tohoto druhu pohádky je Liška Ryška.³¹

Mezi všemi druhy pohádek je novelistická pohádka žánrově nejmladší. Svým obsahem a výstavbou často připomíná spíše povídku, a to zejména proto, že je zde znázorněn pouze svět reálný a nadpřirozené jevy se téměř nevyskytují. Právě zmíněná realita je popsána se značnou nadsázkou. Za hlavní hrdiny jsou bráni prostí venkovští lidé s vlastnostmi, jako je chytrost, skromnost, obětavost, v kontrastu s lidmi z panských vrstev, kteří zde vystupují za účelem ukázat společnosti své záporné vlastnosti. Jako většina uvedených pohádek i novelistická pohádka končí vítězstvím dobra nad zlem. Tak je tomu i v pohádce Chytrá horákyně.³²

Naproti lidové pohádce stojí nový další typ pohádkového žánru, a sice autorská pohádka, která bývá obsáhlejší a náročnější. Blíže si ji představíme v následující kapitole.

1.3.5 Vývoj autorské pohádky

„Moderní (autorská) pohádka se podstatně liší od pohádky klasické, jak svým obsahem a náměty, tak výstavbou a jazykovými prostředky. Moderní pohádka neřeší jen rozpory dobra se zlem, zobrazuje problémy dnešních dětí.“ Setkáváme se s různými pohádkami. Existují pohádky kouzelné, pohádky plné životní moudrosti, dále pohádky nesoucí slovní vtíp a v jiných se například vyskytují nonsensové situace.³³

Autorskou pohádkou rozumíme umělý příběh s pohádkovými rysy, který je určený zejména dětem.³⁴ Je pohádkou intencionální – psaná pouze pro děti, nesmí zde proto chybět dětský hrdina či personifikované zvíře. Bývá situována na konkrétním místě

³⁰ KŘIVÁNEK, Vladimír. *Malý slovník literárních pojmů a autorů*. Vyd. 1. Praha: Scientia, 1994, s. 37.

³¹ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 66.

³² Tamtéž, s. 67.

³³ VEBEROVÁ, Eva. *Soubor textů k literární výchově v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 163.

³⁴ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 127.

a v současném čase. Snaží se čtenáře pobavit, rozesmát a případně rozvíjet jeho fantazii.³⁵ Autorská pohádka se výrazně přiklání k reálnému životu a světu kolem nás. Častou charakteristikou jsou různé projevy zesměšnění či napodobení tradiční lidové pohádky – například se často objevuje parodie. Co se týká dalších charakteristických prvků autorské pohádky, často se setkáváme s hovorovým jazykem, jazykovou komikou, slovními hříčkami a metaforou. Aby autor lépe přiblížil svůj příběh malým čtenářům, oslovuje je již v počátcích pohádky, čímž si zajistí jejich pozornost až do konce. Autoři zde působí na fantazijní složku dětského myšlení a využívají komické prvky, aby čtenáře rozesmáli.³⁶

Jakožto žánr vznikla právě díky zvýšenému zájmu o folklor, její počátky jsou tedy spojovány s romantismem. Česká autorská pohádka vznikala od sedmdesátých let 19. století, kdy se hlavní představitelkou stává Eliška Krásnohorská. Tato autorka se zabývá folklorem, zpracovává folklorní motivy a upravuje je. Témata jejích pohádek se opírají o věci z běžného života a každodenních potřeb, ale také do svých pohádek zasazuje náměty ze světa zvířat, čímž navazuje na Andersenovy příběhy, v nichž se uplatňuje morálka.

Typickou českou autorskou pohádkou jsou Broučci od spisovatele Jana Karafiáta. I přestože mezi jeho díla patří ještě spousta dalších pohádek a básniček věnovaných z velké části dětem, jsou Broučci jeho nejznámějším dílem.³⁷ Svatava Urbanová autora označuje za „českého Andersena“, neboť se mu stejně jako Andersenovi podařilo oživit vztah k přírodě.³⁸ Jak již název napovídá, vypráví tato kniha o příbězích pana Broučka, jeho rodiny a přátel. V tomto díle Jan Karafiát vyobrazil všední dětský svět, psal s lehkostí a velmi prostým způsobem, který byl přístupný právě nejvíce dětem. Na základě sestavení příběhu a charakteru pana Broučka a jeho kamarádů může dítě poznávat křesťanské ideály, jež autor vystavěl na pravých morálních hodnotách, kde je dobrota přijímána s vděčností a tragédie s pokorou.³⁹ I když je dílo proslulé zejména

³⁵ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006, s. 102.

³⁶ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 69.

³⁷ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 129, s. 136.

³⁸ URBANOVÁ, Svatava, ROSOVÁ, Milena. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 71.

³⁹ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 129, s. 136–137.

díky básnickým autorovým prvkům, v 50. letech a v období normalizace se na nějaký čas přestalo vydávat.⁴⁰

Největší rozmach přichází ve dvacátých a třicátých letech 20. století, kdy se autorská pohádka rozdělila hned na několik nových typů. Hojně byl využíván folklor, objevovala se sociální pohádka, pohádka zvířecího rázu a v neposlední řadě také delší pohádkový příběh či seriál. Významným autorem na poli autorské pohádky je Karel Čapek vydávající v roce 1918 první soubor pohádek moderních autorů – *Nůše pohádek*. Na pomezí autorské pohádky a folkloru tvoří Josef Štefan Kubík dílo *Zlatodol pohádek* vydané v letech 1948–1952, v němž se inspiruje lidovým způsobem vyprávění.⁴¹

Za jednoho z prvních tvůrců moderních zvířecích pohádek je považován Jiří Mahen s dílem *Její pohádky*, později pod názvem *Co mi liška vyprávěla* a *Dvanáct pohádek*. Ve svých pohádkách se soustředí na vřelý vztah k přírodě a popisuje zde obavy o člověka, jenž je poznamenán válkou. Česká autorská pohádka vznikala zejména v meziválečném období, v němž zaznamenáváme pohádky Jiřího Wolker, Vítězslava Nezvala, Karla Poláčka, Vladislava Vančury, Josefa Čapka apod.⁴²

S významným autorem Jiřím Wolkerem je spjata sociální pohádka. Jiří Wolker je tvůrcem proletářské poezie, na kterou jeho sociální pohádky navazují. V dnešní době mají vzhledem k vývoji české autorské pohádky spíše význam historický. Josef Čapek v roce 1929 vydává *Povídání o pejskovi a kočičce*, které nejen napsal, ale navíc oblíbenou knihu i ilustroval. Je určena především pro děti mladšího věku a je psána jednoduchým jazykem, aby děti byly schopné porozumět. V literatuře Josefa Čapka jsme se poprvé mohli setkat s tzv. autorem vypravěčem, čehož si lze všimnout zejména v knize *Povídejme si děti*.

Další zajímavý typ pohádky vymyslel Josef Lada, který převrací pohádkové motivy, čímž vytváří jakési napětí mezi tím, co se očekávalo, a tím, co skutečně přišlo (tyto tendence jsou patrné v *Pohádkách naruby* a *Nezbedných pohádkách*). Inspiroval se především vzpomínkami na venkov. Připomeňme také Ondřeje Sekoru proslaveného příběhy Ferdý Mravence nebo brouka Pytlíka, kde dětem přibližuje život hmyzu pomocí zvířátek majících lidské vlastnosti. Děti ve vzoru Ferdý Mravence vnímají

⁴⁰ URBANOVÁ, Svatava, ROSOVÁ, Milena. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 72.

⁴¹ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 129, s. 137.

⁴² URBANOVÁ, Svatava, ROSOVÁ, Milena. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 72.

hodnoty, jako je ochota pomoci, přátelství či aktivita. Nonsenseovou pohádku *Anička skřítek a Slaměný Hubert* představuje Vítězslav Nezval inspirující se především autory šedesátých let. Dalšími autory jsou například Karel Poláček a Vladimír Vančura. Pohádky *Edudant a Francimor* a *Kubula a Kubu Kubikula* jsou si velmi podobné a lze v nich najít nadpřirozené bytosti, dobrodružné motivy.

Největší rozkvět autorské pohádky zaznamenala šedesátá léta minulého století, protože vzniklo nepřehledné množství kvalitních pohádek, kde se prosadili vedle starších autorů dokonce i autoři noví. Klasickým autorem je Václav Čtvrtek, jenž vytvořil pro televizní večerníčky řadu pohádek existujících i v knižní podobě. Nejznámější jsou *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky*. V jeho dílech zaznamenáváme zkomolené německé a francouzské výrazy i lidová úsloví. Nejosobitějšími tvůrci nonsenseové pohádky jsou Miloš Macourek a Ludvík Aškenazy, kteří do svých pohádek vnesli i prvky jiných žánrů – science fiction, fantasy. S využitím nonsenseového postupu dokáže Miloš Macourek dovést fráze, výroky či představy až do úplné absurdity a své vyprávění staví na paradoxech doslovného pochopení slova. Prvky nonsensu a grotesky můžeme vysledovat u Aloise Mikulky, který své knihy podobným stylem ilustroval (např. *O vynálezci dětských snů*). Samozřejmě existovali i další autoři využívající možnosti psát nonsens, a sice Olga Hejnová, Daisy Mrázková, Josef Hanzlík a mnozí další.⁴³

1.3.6 Bajka

Bajka jako folklorní žánr je krátké, veršované nebo prozaické vyprávění jednoduchého rázu založené na antropomorfizaci zvířat, popřípadě rostlin či věcí. Její hlavní záměr směřuje k mravnímu ponaučení, které obecně platí ve společnosti. Mravní podstata bajky je vyložena buď přímo na počátku příběhu, nebo může vyplývat v průběhu.⁴⁴ Podle Pavery a Všetického se může mravní poučení vyskytovat i v závěru bajky, popřípadě nebývá uvedeno vůbec.⁴⁵

Hlavní postavy v bajce, tedy zvířata, popřípadě rostliny často vystupují jako lidské osoby včetně jejich vlastností, které následně ukazují charakter, psychiku a správnost lidského jednání. Díky tomuto rysu bajka zpočátku oslovovala pouze dospělé čtenáře,

⁴³ ČENKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 129, s. 138–144.

⁴⁴ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 80.

⁴⁵ PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 39.

avšak vzhledem k její didaktizující povaze se stala později součástí četby dětí, zejména předškolního a raného školního věku. Základy klasického pojetí bajky položil Ezop, od kterého následně čerpali další autoři v průběhu staletí.⁴⁶

Tyto poznatky rozebereme na příkladu následující bajky od řeckého zakladatele Ezopa.

O muži a o hadu

„Zlému kdo pomoc činí, vědět má, že dosti zle činí. Nebo za své dobré činy zlou odplatu od něho míti bude. Pro velikou zimu a mrázy člověk jeden, lítostí hnut jsa, hada v domu svém choval a přes celou zimu jemu jísti dával. Když pak zima pominula a had již zase jako obžil a povokřál, všeckny věci jedem nakvašoval. A aby vždy milostí po sobě nepozůstavoval, a laskavě aby se nerozdělil, čemuž kde mohl, tomu uškodil. Tuto rozprávku mají pamatovati, kteříž dobrovolně nevděčným lidem nápomocni bývají, kteříž by radši při rozdělování a rozvedení přátelství uškodili, než by za to, což dobrého přijali, něčím dobrým zase se odplatil.“⁴⁷

Ezop chtěl v této bajce poukázat na dobrotu člověka a její neopětování ze strany hada. Muž člověka ubytoval v zimním období u sebe doma a místo toho, aby had muži jeho dobrotu opětoval, tak mu všechno jídlo otrávil svým jedem. Poučení z této bajky zní, že poskytně-li nám někdo svou pomoc, jsme povinni mu ji oplatit, nikoliv pouze využít jeho dobrotu a následně být nevděční.

1.3.7 Nonsens

Slovo nonsens pochází z anglického nonsense, což v překladu znamená nesmysl. Jedná se o literární postup založený na prvcích, které nedávají smysl. Autor aplikuje prvky absurdity, paradoxu a grotesky. Důležitá je inspirace lidovou slovesností, hlavně tedy slovními hříčkami a dětskými říkankami.⁴⁸ Úkolem nonsensu je ukázat čtenáři nesmysl v takové míře, která ho buď rozčílí, nebo rozesměje.⁴⁹ Témata nonsensu mohou působit komicky, někdy až tragikomicky. „Nonsens charakterizuje uvolněná fantazie, porušující

⁴⁶ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 80.

⁴⁷ O muži a o hadu. *Česká čítanka* [online]. [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: <http://texty.citanka.cz/ezop-hollar/eh1-1-8.html>

⁴⁸ PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 246.

⁴⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006, s. 90.

princip pravděpodobnosti podle zásady ‚všechno je naopak‘ a nic není nemožné, hravost i směřování k logickému rozvíjení nesmyslu.‘⁵⁰

Nonsens využívá dva typy komiky – jazykovou a situační. Jazyková komika se projevuje zejména díky svérázným neologismům, do nichž mohou patřit i vlastní jména osob vystupujících v daném textu. Jazyk nonsensu lze charakterizovat jako nápadně sebereflexivní. Situační komika se zakládá na vystupňované nesourodosti jednotlivých představ i dějů, čerpá i z lhářských a mystifikačních motivů. Též se zabývá porušením fyzikálních a logických zákonitostí (např. ostrov, kde rostou housle) a v neposlední řadě logickými paradoxy.

Dalším prostředkem u nonsensu je tzv. realizovaná metafora, která rozvíjí následující děj. Též sem patří metonymie, hyperbola či komická personifikace zvířat a věcí. S nonsensem se setkáváme převážně u dětské literatury, i když je určen výhradně jen dětem. Mezi hlavní žánry nonsensu patří vtip, groteska, parodie a lidové říkadlo, v němž najdeme původ nonsensu.⁵¹

Podle Miroslavy Genčiové vzešel samotný nonsens a jeho podstata právě z alogických lidových říkadel, která vyvolávají komiku tím, jak obrací svět vzhůru nohama. Záměna reality za nelogično je to, co si dítě na nonsensu nejvíce oblíbilo. Uvědomuje si nesmyslnost situace, ale zároveň si v ní libuje právě proto, že samo má stejnou představivost. Základem pro tuto tvorbu je tedy přiblížit se co nejvíce dětské psychice, dětskému chápání světa a jeho představivosti a pomáhat mu rozvíjet jeho fantazii.

Základními rysy nonsensu jsou alogičnost a fantastické obrazy, tedy obrácená realita, která ovšem nesmí být přehnaná, vše musí mít svůj řád. Dále uvolněnost v popisu času a prostoru a s tím související prolínání dimenzí a hlavně humor, groteska, hra a experiment s jazykem.⁵²

V české literatuře se objevoval do 60. let 20. stol. jen zřídka a byl považován pouze za formu slovní komiky či za žánr lyriky. Jeho rozmach lze v Čechách vysledovat v průběhu 60. let, kdy byl zapříčiněn především díky obecné orientaci na hry s jazykem a potěšení z fikce.⁵³

⁵⁰ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 413.

⁵¹ Tamtéž, s. 413–414.

⁵² GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 35–37.

⁵³ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 413–415.

Můžeme si položit otázku, proč mají děti oblíbený právě nonsens. Můžeme doslovně říci, že dítě si v tomto žánru užívá nesmyslných spojení, čímž si rozvíjí svoji představivost i fantazii, která je v tomto případě naprosto neomezená. Nonsens zároveň rozvíjí inteligenci dítěte, protože tato literatura je jejich mentalitě blízká, což nonsens činí velmi oblíbeným žánrem u dětí. Aby děti pochopily, že je založen na paradoxu, je třeba rozlišovat, co představuje skutečnost a naopak pohádku. Jedině pak budou mít jedinečný prožitek. V nonsensových textech je důležitá estetika jazyka, neologismy, homonyma, popřípadě synonyma. Mohou nastat různé komické situace, které čtenáře provokují.⁵⁴

Jelikož nonsens pochází z Anglie, je prvenství v Evropě přiznáváno zejména říkadlům anglickým. Za tvůrce nonsensu lze považovat básníka dánského původu Edwarda Leara, který se proslavil humorně groteskní sbírkou pod názvem *Kniha nesmyslů*.⁵⁵

Dalším významným představitelem v zahraničí byl Lewis Carroll se svým dílem *Alenka v kraji divů a Za zrcadlem*, v němž neživé objekty oživil a zvířata polidštil. V dílech se objevuje řada slovních hříček a paradoxů, a proto jsou obě tyto knihy považovány za typický příklad nonsensové tvorby. „*Na rozdíl od nonsensové poezie jsou oba příběhy postaveny na pravidlech společenských her (kroket, karty, šachy) a oba příběhy přes nejrůznější fantastické nápady a zvraty děje i asociativní spojení drží logickou dějovou linku.*“ Lewis Carroll dokázal ve svých dílech promíchávat logiku i snovou realitu a jeho tvorbou se inspirovala další řada autorů píšících nonsens.⁵⁶ Zaměříme-li se na českou tvorbu, musíme jako představitele českého nonsensu zmínit Josefa Ladu, Jiřího Žáčka nebo též velice významného Miloše Macourka.⁵⁷

Mocná s Peterkou v Encyklopedii literárních žánrů zmiňují další představitele nonsensu. „*Typ veselého slovního i situačního nonsensu přinesl jako jeden z prvních J. Kolář sbírkou *Nápady pana Apríla* (1961), řadu nonsensových pohádek předznamenal J. Werich (*Fimfárum*, 1960). Absurdní nadsázku v pohádkové tvorbě soustavně pěstoval od 60. let M. Macourek (*Jakub a dvě stě dědečků*, 1963). Poetičtější typ nonsensové pohádky představují A. Mikulka (*Aby se děti divily*, 1961), O. Hejná (*Povídám ti*, 1962) a L. Aškenazy (*Prašťené pohádky*, 1965).*“⁵⁸

⁵⁴ BUBENÍČKOVÁ, Petra. Kouzelný svět pohádek. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online časopis]. 15 (4). [cit. 14. 1. 2016]. ISSN 1213-8231. Dostupné z: kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=865

⁵⁵ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 414.

⁵⁶ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 129, s. 132.

⁵⁷ KRIVÁNEK, Vladimír. *Malý slovník literárních pojmů a autorů*. Vyd. 1. Praha: Scientia, 1994, s. 32.

⁵⁸ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 415.

Co se týká českých představitelů nonsensevé literatury 21. století, můžeme uvést například tyto autory: P. Nikl, P. Šrut, J. Weinberger, J. Žáček, J. Dědeček, J. Slíva, I. Wernisch, D. Fischerová, H. Vilém, R. Mikuláš. Dále můžeme zmínit slovenského představitele V. Klimáčka.

2 Práce s nonsensevými prvky v literatuře 19. století

2.1 Božena Němcová – O hloupém Honzovi

Nonsensevého rázu je také vypravování *O hloupém Honzovi* od Boženy Němcové. Příběh je vystaven na kontrastu pravdy a lži, což působí velice absurdně. Pravda a lež není závislá na reálnosti, neboť i předpoklady, které jsou reálně nemožné, jsou zde považovány za pravdivé.

Honza každému napovídá své jméno ve lživých podobách, například se v příběhu setkáváme se jmény Předevčirem, Dobré víno, Kočka, Polívka, jimiž zmate veškeré panstvo na zámku a díky tomu zavládne chaos. Absurdní je situace, v níž se jde Honza hádat s králem na zámek o bohatství a ruku princezny. Honza vypráví králi, jak přivázal provaz k nebi a šplhal po něm nahoru. Král soudí, že to může být pravda, a ani si nepřipouští, že jde o nesmysl.

„No, možná se k tomu hodiš. Jdi tedy spánembohem!“

Honza se tedy sebral a šel k tomu pánu na hádání.

Šťastně došel až na místo a byl vpuštěn ke králi.

„Ty se tedy se mnou chceš hádat?“ zeptal se ho král.

„No, zkusím to,“ řekl Honza a sedl si vedle krále na vycpanou židli.

„Teď začni vyprávět. Jestli ti řeknu, že lžeš, dostaneš mou dceru a mnoho peněz,“ řekl král a pokynul Honzovi, že může začít.

„Jednou jsem šel do lesa a porazil jsem dub,“ začal Honza.

„To může být pravda,“ řekl král.

„Bylo z něho pilin až tma!“

„Také to může být pravda.

„Z těch pilin jsem upletl provaz.“

„I to může být pravda.“

„Ten provaz jsem přivázal k nebi a lezl jsem po něm nahoru.“

„To taky může být pravda.“

„Nahoře mi kousek chyběl, uřízl jsem tedy kus a nahoře nastavil.“

„To může být pravda.“⁵⁹

Celá situace působí komicky, protože Honza z krále dělá hlupáka a chce, aby přistoupil na jeho nesmyslnou hru. Král, aby dosáhl své pravdy, mu to věří. Nakonec ho Honza stejně převezme a král se nechá nachytat. Honza, který ve většině pohádek vystupuje jako hloupý Honza, má zde roli chytráka, který pomocí chytré lži vyhrál nad králem.

⁵⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky a pověsti*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1998, s. 180–181.

3 Práce s nonsensovými prvky ve vybraných textech české pohádkové tvorby 20. století

3.1 Posouzení četnosti nonsensových prvků ve vybraných textech 20. století

Na základě analýzy a rozboru pohádek bude tato kapitola věnována tvorbě autorů 20. století, v jejichž dílech můžeme pozorovat výskyt nonsensových prvků v pohádkách. Podstatou výběru bylo, že uvedení autoři patří mezi klasiky dětské literatury a zároveň se u nich objevuje zkoumaný jev, kterým se zabývá tato práce. V této době vstupuje do dětské pohádkové tvorby mladá generace, která je známá svými specifickými prvky. Mezi nejznámější a nejvýraznější představitele nonsensu patří Alois Mikulka, Olga Hejnová a Miloš Macourek, jejichž pohádky jsou převážně vtipné a stojí především na metafoře a personifikaci, která je většinou překvapivá až absurdní a týká se zejména věcí nebo zvířat. Dokonce mohou být personifikovány i pojmy abstraktní, jako je například tma, dálka.⁶⁰

3.2 Josef Čapek – Povídání o pejskovi a kočičce

Josef Čapek patří mezi velmi oblíbené spisovatele dětské literatury. Pro dceru Alenu a ostatní děti napsal a ilustroval nejznámější a zároveň nejoblíbenější knihu *Povídání o pejskovi a kočičce*, jež vyšla poprvé roku 1929 a řadí se mezi klasická díla literatury pro děti. Jedná se o autorskou pohádku se zvířecím hrdinou, kde hlavními hrdiny jsou domácí zvířata – pejsek a kočička, která spolu žijí ve vzájemné toleranci. Jsou zobrazeny životní situace, které jsou umocněny pohádkovou nadsázkou.

V příbězích nechybí hravost, komičnost, naivita, představivost, fantazie, nonsens, slovní hříčky. Zvířecím hrdinům dělají společnost děti, které vystupují v jednotlivých příbězích a jsou si navzájem nejlepšími kamarády. Pro děti to představuje emocionální zážitek, bezprostřední účast a harmonický obraz. V příbězích jsou děti nenápadně poučovány, což můžeme vidět ve vyprávění *Jak si pejsek s kočičkou dělali k svátku dort*,

⁶⁰ STEJSKAL, Václav. *Moderní česká literatura pro děti*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 326–327.

v němž jim ho zlý pes ukradl, snědl a potom mu bylo zle.⁶¹ Z toho plyne poučení, že krást se nevyplácí.

Josef Čapek je v dnešní době považován za jednoho ze zakladatelů autorské pohádky nonsensového typu. Důkazy o tom najdeme v jeho námětech, motivech a jazykově stylistických prostředcích.⁶² Václav Stejskal v publikaci *Moderní česká literatura pro děti* uvádí Josefa Čapka jako autora, který si „zřejmě libuje v humoru vykřesávaném z absurdit a nesmyslů, které uplatňuje s chutí nejen v dětských říkadlech, slovních hříčkách..., ale i v situacích, např. kočička drhne pejskem podlahu, on naopak jí podlahu vytírá a pak se pověsí na šňůru, aby oschli (...)“.⁶³ Ve svých příbězích popírá časoprostorovou a kauzální logiku.⁶⁴

Běžné vyprávění o pejskovi a kočičce místy přechází do nonsensu. Potvrzuje to například komická personifikace zvířat jako jeden z typických atributů nonsensové pohádky. Pejsek s kočičkou se v jednotlivých příbězích chovají a jednají jako lidé a sami se za ně považují: „*Musíme tu podlahu umýt. To přece lidé nemají takovou špinavou podlahu. Ti ji někdy myjí.*“⁶⁵ Vybrali jsme dva příběhy, ve kterých jsou nonsensové prvky nejvíce zastoupeny.

Příběh *O pejskovi a kočičce, jak si myli podlahu* vypráví o tom, jak pejsek s kočičkou měli ve svém domečku špinavou podlahu a rozhodli se ji umýt. Jelikož neměli žádný kartáč, vzájemně sebou podlahu vydrhli. Také se museli vyprat a pověsit na šňůru, jinak by se jim děti smály: „*Vypereme se, jako se pere prádlo,*“ řekl pejsek. „*Ty, kočičko, vypereš mne, a až budu vypraný, tak zas já vyperu tebe.*“ Autor chce zmíněnou absurdní situaci umocnit ještě dalším nonsensem, který spatřujeme právě ve větě: *vypereme se, jako se pere prádlo.* Je naprosto scestné tvrdit, že zvířata se mohou prát stejným způsobem, jako se pere prádlo, a navíc sama sebe navzájem. Dalším typickým nonsensovým prvkem je část, kdy se pejsek s kočičkou vzájemně věší na šňůru: „*Nejdřív pověsíš na šňůru ty mne, a až budu viset, tak slezu a pověším zas tebe,*“ řekla kočička pejskovi. Pejsek vzal kočičku a pověsil ji

⁶¹ ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vyd. 17. Praha: Albatros, 1987, s. 81–91.

⁶² KOUDELKOVÁ, Eva. *Současnost literatury pro děti a mládež* [online]. Nakladatelství Bor, 2008. [cit. 30. 1. 2016]. ISBN 978-80-86807-37-9. Dostupné z: https://kcl.fp.tul.cz/attachments/210_Soucasnost_2008.pdf

⁶³ STEJSKAL, Václav. *Moderní česká literatura pro děti*. Vyd. 1. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 123.

⁶⁴ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *O pohádkových nesmyslech a chytrých dětech. Nonsense v autorské pohádce Josefa Čapka*. In: *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec 27. – 29. březen 2008. Ed. E. Koudelková. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008, s. 23.

⁶⁵ ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vyd. 17. Praha: Albatros, 1987, s. 10.

*na šňůru, jako se věší prádlo. Ani na to nepotřebovali kolíčky, protože se na té šňůře mohli udržet drápy. Když kočička už visela, slezla zase ze šňůry dolů a pověsila pejska.*⁶⁶

V absurdních nesmyslech často vyznívá komika, kterou lze nalézt v pasáži, v níž pejsek má hrubé chlupy, a tak ho kočička využije jako kartáč na vydrhnutí podlahy, zatímco kočička má chloupky suché a měkké, proto ji pejsek použije jako ručník. Tato situační komika vznikla na základě zápletky celkového příběhu, v němž pejsek s kočičkou řešili problém špinavé podlahy. Za komiku a grotesku můžeme považovat situaci, kdy pejsek sní mýdlo, protože si myslí, že je to sýr nebo cukroví.

Dále se nonsens objevuje v kapitole *Jak si pejsek roztrhl kalata*, ve které kočička vezme dešťovku a zašije pejskovi kalhoty. Slepice dešťovku vyzobne, vytáhne a spolkne ji. V tomto povídání se opět setkáváme s prvky nonsensu a komiky ve větě: „*Ale však ono ti to neuškodí, když tě sluníčko trochu opálí,*“ *povídal pejsek; jsi beztak po té dlouhé zimě nějak bledá.*“ Autor využívá absurdity, která zcela postrádá logiku. V příběhu pejsek nosí oblečení, kočička se podaří zašít dešťovkou roztrhané kalhoty, ale dešťovka se poté z kalhot vysmýkne a slepice ji sezobne: „*To je ostuda, takhle roztrhané katě, zrovna na velikonoční neděli. Kdybychom to aspoň mohli spravit. Nemáš s sebou nit?*“ „*To nemám,*“ *povídala kočička, „ale snad něco cestou najdeme, nějaký kousek provázku nebo něco takového.*“ „*Hele,*“ *rozhlížel se pejsek, „tamhle myslím něco je!*“ *Koukají a byla to dlouhá dešťovka. Ležela tam rovně natažená a myslila si, že ji nikdo nevidí.* „*Vždyť je to rovné,*“ *šťouchla do dešťovky kočka, „to je tužka.*“ *Dešťovka se lekla a zamotala se do kolečka.* „*Ba ne,*“ *křičel pejsek, „to není žádná tužka, vidíš, je to provázek! Vezmi ho a zašij mně ty katě!*“ *Kočička vzala dešťovku a zašila pejskovi dešťovkou katě.*⁶⁷

Josef Čapek pracuje také s jazykovou a situační komikou. Jazyková komika se projevuje v psaní dopisu, který napíše pejsek s kočičkou děvčatům z Nymburka. Dopis dosahuje komického účinku, neboť není po pravopisné stránce správný a navíc ho kočička odůvodňuje absurdním výrokem: „*Já píšu všechno ponejvíce s měkkým i,*“ *řekla kočka, „ono se mně měkké i zdá jemnější.*“⁶⁸ Na základě tohoto výroku můžeme v dopise najít kočiččin jemnější výraz pro město Nymburk, a to Nimbuc. Celé to s pejskem završí

⁶⁶ ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vyd. 17. Praha: Albatros, 1987, s. 15.

⁶⁷ Tamtéž, s. 19, 23.

⁶⁸ Tamtéž, s. 48.

komickým dohadováním o pravopisném psaní měkkého a tvrdého y při závěrečném podpisu „pejsek“, i když se v tomto slově i/y vůbec nevyskytuje.

Situační komika je založena na komické nadsázce: „*Když to všechno smíchali a rozmíchali, byl z toho dort tak veliký jako kolo u vozu.*“ a synonymech: „*Dali dort péci a těšili se na to, až bude upečený. Kouřilo se z toho, bublalo to, prskalo a syčelo, škvířilo se to, syčelo to a šla z toho pára, smažilo se to a připalovalo, kypělo to a přetévalo a čmoudilo to, jako kdyby se staré hadry pálily.*“⁶⁹ Tyto znaky nonsensové pohádky zaregistrujeme například v kapitole *Jak si pejsek s kočičkou dělali k svátku dort*.

3.3 Vítězslav Nezval – Anička Skřítek a Slaměný Hubert

Pokud mluvíme o nonsensové pohádce v české literatuře, nesmíme zapomenout zmínit velkou pohádkovou knížku *Anička skřítek a Slaměný Hubert* od Vítězslava Nezvala vydanou v roce 1936. Tuto pohádku vytvořil inspirován Alenkou v říši divů od Lewise Carrolla.

Nezval, jakožto poetista a surrealista, byl ovlivněn dětskou naivitou a spontánností, zdánlivě nesourodými představami a obrazy, kterým děti přiřazují mnohdy překvapivé, nečekané významy. Nechal se inspirovat dětskou mluvou a jejich kreativitou při vymýšlení nových slov či nových významů, což poté uplatňoval ve svých verších, slovních hříčkách a neologismech. Patrná je také hravost se zvukovou stránkou slov. Pro Nezvalovu tvorbu je charakteristické dětské vnímání světa, snaží se vyjádřit dětskou obrazotvornost a nelogické představy. V pohádce *Anička skřítek a Slaměný Hubert* je využita zejména hra, podvědomí, sen a snovost. Nezvalova poetika je postavena na obrazově bohatých metaforách, jsou zde zastoupeny póly dětských postav (např. hoch x dívka) i vzpomínkové a fantazijní prvky. Nezvalovy texty doplněné obrázky rozvíjí fantazii dětských recipientů. Slova se často skládají do neobvyklých spojení, ke kterým užívá metonymii či synekdochu. Dá se říci, že v této knize je prakticky vše dovoleno.⁷⁰

V kapitole *Anička skřítek a Slaměný Hubert jsou zkoušeni* autor pracuje s bohatými metaforami v podobě otázek a odpovědí, které činí knihu zajímavější. Otázky klade Papoušek a Slaměný Hubert s Aničkou odpovídají. V následující ukázce uvedeme příklad metafor:

⁶⁹ ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vyd. 17. Praha: Albatros, 1987, s. 84–86.

⁷⁰ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006, s. 57–58.

„Co je západ slunce?“

„Západ slunce je lampión.“

„Co je sůva?“

„Sůva je hlásná trouba!“⁷¹

Autor v textu kumuluje synonyma představující určitou hru se slovy. Nejvíce synonymem se vyskytuje u Papouška, nacházíme zejména slovesa typu: řekl, pravil, rozesmál se, smál se, nasmál se či neubráníl se smíchu. Celou pohádku považujeme za absurdní a nonsensovou. Hlavní nesmysl znázorňuje Papoušek, který se neustále ptá na otázky: „Kolik je jedna a jedna?“ „Kolik je půl a půl?“ a zlobí se, když Anička s Hubertem špatně odpovídají. Přestože na otázky odpovídají správně, Papoušek se rozčiluje, poněvadž nestojí o matematicky správné odpovědi, nýbrž o neotřelé výrazy, obrazná pojmenování. Teprve když Anička s Hubertem pochopí smysl a hru, kterou s nimi Papoušek hraje, začínají odpovídat správně.

„Kolik je půl a půl?“

„Jedna!“ odpověděla Anička.

Papoušek se hrozně rozčepýřil: „Budete tahat parní válec, uděláte-li ještě patnáct takových chyb. To je hrozné, to je hrozné!“

Když se Papoušek vynářikal, řekl klidně:

„Půl a půl jsou žluté polobotky. Pamatujte si to a sedněte si!“

Anička si sedla. Nevěděla, má-li plakat nebo se smát.

„Kolik je půl a půl?“

Slaměný Hubert vstal a odpověděl: „Půl a půl je vajíčko!“

„Výborně!“ zvolal Papoušek. „Zdá se mi, že jste se přece jen učil. Postupujete z Početnice do Hvězdářství!“⁷²

Příběh *Králík udělá diplomu jednoduchý konec* pojednává o zvířatech ze zoologické zahrady, která jdou průvodem, přičemž Papoušek zjišťuje, kolik zvířat se nedostavilo. Komika je zde založena na komické personifikaci zvířat – velmi komická je Papouškova replika určená jednotlivým zvířatům: „Ať se někdo netěší, že budu vyvolávat podle abecedy, aby si mohl například Tuleň pospat! Tuleni, vidím vás dobře. Tuleni! No konečně jste se probral, to je dost! Tuleni, opakuj vám výslovně ještě jednou, že nebudu

⁷¹ NEZVAL, Vítězslav. *Anička Skřítek a Slaměný Hubert*. Vyd. 4. Praha: Albatros, 1985, s. 78–79.

⁷² Tamtéž, s. 76–77.

vyvolávat vážené přítomné v abecedním pořádku.“⁷³ Absurdní je ventilátor v podobě Holubice a Krahujece. Aničce a Hubertovi se udělá nevolno, a proto Papoušek nařídí, aby byl spuštěn ventilátor. Celá situace je nesmyslná, neboť v reálném světě by Krahujec Holubici dostihl a usmrtil.

Pro nonsensové texty je charakteristický paradox spočívající v situaci, ve které papoušek vynadá všem za to, že se všichni domnívají o hlouposti Nejvyššího pána, přičemž Papoušek ve finále uzná, že si vlastně myslí totéž. I v tomto příběhu se můžeme setkat s metaforickým pojmenováním vyjádřeným přirovnáním paroží u daňků k lopatkám. Anička skřítek a Slaměný Hubert jsou lopatkami daňků natolik fascinováni, že si myslí, že by si daňci svými lopatkami mohli hrát na větrný mlýn.

3.4 Miloš Macourek – Pohádky

Ve spojitosti s nonsensovou pohádkou je bezpochyby nutné připomenout jednoho z nejvýznamnějších tvůrců, Miloše Macourka, který do literatury pronikl především jako spisovatel pro děti a filmový scenárista. Rozdíly mezi tvorbou pro děti a pro dospělé bychom hledali u Miloše Macourka marně, svému stylu psaní zůstává věrný ve všech oblastech své tvorby. Vyniká především svou schopností vytvářet paradoxní a udivující situace z těch nejvšednějších a nejběžnějších dennodenních záležitostí našeho života. Mohou nás o tom přesvědčit díla *Živočichopis* (1962), *Jakub a dvě stě dědečků* (1963), *Žirafa nebo tulipán* (1964), *O hodném chlapečkovi, který se stal kredenci* (1964), *Mach a Šebestová* (1982) nebo *O hrochovi, který se bál očkování* (1995). Oblíbenost mezi dětskými čtenáři si zřejmě zaslouží tím, že dokáže nahlížet na svět jejich očima. Využívá své fantazie a představitivosti k uspokojení náročného dětského čtenáře, do kterého se zcela nepochybně dokáže vžít. Samozřejmě poutá i všedními zážitky ze školy, rodinného prostředí a z různých typických dětských starostí.⁷⁴

Prvky nonsensu bychom u něj hledali právě v běžných a reálných skutečnostech, které dokáže ve správný moment překroutit tak, aby se z logiky stal nesmysl. Najednou přestávají platit zákony logiky, jaké z reality známe. Co je dále z jeho děl zřejmé, je kladný vztah k ironii a komice. Právě pomocí ironie a komična chytře kritizuje a napadá stereotypní způsob života či vyumělkované, nepřirozené a neosobní vztahy mezi lidmi. Lze říci, že Miloš Macourek chápe dětskou, někdy až absurdní fantazii

⁷³ NEZVAL, Vítězslav. *Anička Skřítek a Slaměný Hubert*. Vyd. 4. Praha: Albatros, 1985, s. 87.

⁷⁴ CHALOUPEK, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1985, s. 230–231.

tak dobře, že se stala jeho odrazovým můstkem pro psaní těchto příběhů. Z pohledu nonsensových prvků Macourek pracuje s velkým množstvím komiky, absurdity, nadsázky i paradoxu. Pohádky jsou plné hravosti, úsměvu, slovních hříček, situační a jazykové komiky.⁷⁵

Jeho kniha nazvaná *Pohádky* vyšla poprvé v roce 1971 v nakladatelství Mladá fronta a obsahuje celkem 44 krátkých, zpravidla vtipných pohádkových příběhů. Hlavními hrdiny jeho děl jsou jak dětské postavy (Kateřinka, Barborka, Jakub, Zuzanka, Ivánek), tak i zvířata žijící v jiných klimatických podmínkách (hroch, velbloud, žirafa), jimiž se Macourkovy pohádky odlišují od klasických. Některá jeho díla nám mohou připomínat bajku, protože v jejich závěru je obsaženo mravní ponaučení. Zmíníme tři významné pohádky, které dětským čtenářům určitě utkví v paměti.

Pohádka *o Chlapečkovi, který se stal kredencí*, jak již název vypovídá, je jeden velký nonsens. Svě příběhy staví především na absurditě, se kterou se setkáváme již na začátku příběhu, protože se sjíždí všechny maminky a všichni tatínkové z celého světa a tlustý pán s brýlemi položí absurdní otázku: „*Jste tady všichni?*“⁷⁶ Je naprosto nereálné, aby se sjeli všechny maminky a všichni tatínkové z celého světa, a zcela absurdní, že by se snad měli mezi sebou navzájem znát a tudíž určit, kdo na srazu chybí. Ještě komičtěji působí, že z celého davu chybí pouze jedni rodiče s vysvětlením, že oni na tomto srazu být nemusí, protože jejich syn Silvestr je nejhodnější dítě na světě. Je samo o sobě nemyslitelné, aby na celém světě bylo jen jedno nejhodnější dítě.

Autor veškeré logické zákonitosti porušuje ve chvíli, kdy se Silvestr z obavy, aby nebyl považován za nevychovance, nechá v truhlárně považovat za dřevo ze stromu. Následně je rozřezán na kusy a vznikne z něj kredenc: „*(...) byl jako ze dřeva a docela mu to šlo, a tak z něho nadělali desky, z jakých se stloukají kredence. Teď už určitě nikdo nic nepozná, když jsou ze mne desky, myslel si Silvestr spokojeně, a opravdu, teď už nikdo nic nepoznal, naopak všichni si libovali, jaké je to krásné tvrdé dřevo, a udělali ze Silvestra pěknou novou kredenc, natřeli ji, nalakovali a odvezli tatínkovi a mamince do kuchyně.*“⁷⁷

Komiky a absurdity autor dosahuje rodičovským popisem svého nejhodnějšího syna, který si osmnáctkrát denně myje uši, dvakrát denně chodí k zubaři, sedí u kredence a snaží se neokopávat židli. Představa, že v dnešním světě by nějaké dítě toto svým rodičům

⁷⁵ CHALOUPEK, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1985, s. 230–231.

⁷⁶ MACOUREK, Miloš. *Pohádky*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 127.

⁷⁷ Tamtéž, s. 130.

předvádělo každý den, nebyli by rozhodně moc spokojeni, spíše by ho považovali za mírně ztřeštěného. V příběhu se dále můžeme setkat s paradoxem. Rodiče z celého světa chtějí poznat nejhodnějšího chlapce na světě, ale v okamžiku, kdy spatří Silvestra jako kredenc, jsou rádi za své zlobivé děti, které by nechtěli měnit, i když zpočátku na to měli úplně opačný názor.

V nonsensové pohádce *Jakub a dvě stě dědečků* vydané v roce 1963 je hlavní postavou příběhu malý chlapec Jakub, který si nepřeje nic jiného, než si hrát se svým dědečkem, který na něj ovšem nemá čas, protože neustále pěstuje nové a nové zelí. Stejně jako ostatní Macourkovy pohádky, i tato začíná ustálenou frází vyskytující se na začátku příběhu „*Byl jednou jeden...*“⁷⁸, která nám potvrzuje, že jde skutečně o pohádku. Nemůžeme ovšem tvrdit, že je to klasická pohádka, protože tato se od jiných liší zejména výskytem prvků typických pro nonsens.

Ačkoli jádro příběhu je realistické, jsou do něj vsunuty typické nonsensové situace nesoucí komiku, vtip, ale také absurditu. Jakubovi, zažívajícímu pocity smutku a osamocení kvůli vytižení a časovému zaneprázdnění dědečka, se dostaví na konci příběhu nepopsatelný pocit štěstí, kdy se mu podaří svého dědečka několikrát naklonovat tím, že ho zasadí do země a vyrostou mu dalších dvě stě dědečků. Naklonováním Jakub dosáhne toho, že původní práce vykonávaná jedním dědečkem se rozdělí mezi ostatní a tím získá více dědečkova času pro svůj pocit spokojenosti a štěstí. Autor chce rozmnožování člověka vyjádřit absurdním myšlením dítěte, který si ještě nedovede dát některé věci do logických souvislostí.

V tomto příběhu využívá nonsens situační komiku, která je vyjádřena sázením jakýkoliv předmětů do země, čímž Jakub s dědečkem porušují logiku přírodních zákonitostí. Toto jednání odporuje logice, přestože Jakub jej pokládá za samozřejmé: „*Jakub tedy počkal, až dědeček usne, našel na zahrádce ještě jeden kousíček volného místa a pak tam dědečka zasadil. Věděl, že ho musí řádně zalévat, a tak nosil vodu v konvi od pumpy a zaléval a v poledne jedl s bělásky z jednoho talíře a ptal se jich, co bude, až se na zahrádce objeví dvě stě dědečků.*“⁷⁹

Macourek ve své tvorbě uplatňuje hru se slovy. V textu jsou užita přirovnání: „*Žili spolu v malém domečku s verandou, kolem byla zahrádka a v ní rostlo zelí. Kam jste se podívali, všude samé hlávky. Některé malé jako tenisáky, některé velké jako balony*

⁷⁸ MACOUREK, Miloš. *Pohádky*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 14.

⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

na volejbal.“ a expresivní výrazy: „Kdepak mám svůj panamák, sháněl se dědeček po klobouku, čím budu honit bělásky, nevíš o něm, Jakube?“ Tyto prvky můžeme pozorovat také v příběhu O Ivánkovi, který tloustl a tloustl: „Ten náš Ivánek teď pěkně vypadá, že? Ano, říkal tatínek, vypadá jako míč na koupání. Ale z ničeho nic rozbolelo Ivánka břicho a bolelo ho tak, že skoro plakal. Copak, copak, polekala se maminka.“⁸⁰

Vedle komiky a absurdity je v pohádce Jakub a dvě stě dědečků obsažena také komická personifikace zvířat: „A když se motýli najedli, vyprávěli mu, kde všude lítali a co viděli, vyprávěli mu o zahrádkách, kde rostou květiny a rybíz a rajská jablka...“⁸¹ a hyperbola v souvislosti s tím, že dědečků nebo klobouků vyroste dvě stě. Ve skutečnosti jich opravdu dvě stě být nemuselo, může tím být míněno pouze to, že jich vyrostlo hodně.

Známou nonsensovou pohádkou od Miloše Macourka je také *Ostrov pro šest tisíc budíků*, v níž jsou zastoupeny charakteristické rysy Macourkovy tvorby. Jde o příběh modrého budíka, který ještě nikdy nebudil a velmi se těší na to, až si ho někdo konečně koupí. Pohádka vyniká hravostí se slovy a jazykovými hříčkami. Autor se snaží upoutat čtenáře pomocí fantazie a absurdity. Na první pohled si můžeme všimnout, že autor v knize rozhodně nešetří přirovnáním, což můžeme dosvědčit ukázkou z textu: „A zvoní jako patnáct budíků, zvoní jako Golfský proud, čtyři plachetnice, devět skřivánek a čtvrt kila mraženého ovoce dohromady a je to opravdu nádhera, protože má mladý hlas, odvalu a nadšené srdce.“ Nejvíce bychom vyzdvihli právě přirovnání: zvoní jako čtvrt kila mraženého ovoce a zamáčknutí budíku jako pohlavkování, kde je vidět, že autor má velice bohatou fantazii, když ho něco takového vůbec může napadnout. Modrý budík si pohlavkování bere osobně a vyčítá si, že snad dělá něco špatně a neustále si láme hlavu nad tím, jak pána budit tak, aby ho nezamáčkl, což je absurdní nesmysl. V následující ukázce je uvedeno, k čemu autor přirovnává pohlavek: „Ale co byste tomu řekli, dostane pohlavek jako houpací křeslo (...) jako stánek se zeleninou (...) jako sousoší dvou badatelů (...) jako ledoborec se třemi komíny.“⁸²

V celé pohádce se značně opakují slova jako budík, budit, dostat pohlavek. Pro zdůraznění autor oslovuje čtenáře opakovaným zvoláním „ale co byste tomu řekli“. Macourek v textu uplatňuje slovní hříčky. Setkáváme se se spojením „mne si spokojeně ručičky“, čímž autor chtěl vyjádřit, že budík má radost z toho, že přišel na správný způsob

⁸⁰ MACOUREK, Miloš. *Pohádky*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 14, 15, 53.

⁸¹ Tamtéž, s. 15.

⁸² Tamtéž, s. 188.

buzení. Slovní hříčka je použita také u budíků, které vykřikují: „ (...) máme toho plná ozubená kolečka.“⁸³, z čehož vyplývá, že budíky už toho mají plné zuby a místo pohlavkování se rozhodnou odstěhovat na ostrov, kde můžou zvonit, jak chtějí, aniž by za to byly pohlavkovány.

Jazyková komika, jež je pro Macourkovy texty charakteristická, se projevuje zejména hrou s mnohoznačnými slovy, která lze spatřit například v pohádce *Barborka a cucavé bonbony* či již zmíněnou hyperbolou objevující se rovněž v pohádce *O křečkovi, který snědl dědu Mráze* i *O Ivánkovi, který tloustil a tloustil*.⁸⁴

3.5 Alois Mikulka – Karkulka v maskáčích

Známým autorem nonsensových pohádkových próz je Alois Mikulka, v jehož knihách můžeme objevit parodii některých pohádek i různé žánry triviální literatury (např. westerny, detektivky, komiksy, strašidelné příběhy, sci-fi). Užívá nadsázku, parodii, komiku, travestii, nonsensové postupy, a jeho díla tak získávají ironicko-sarkastický nádech.⁸⁵ Jeho příběhy jsou různě rozsáhlé, mají různorodá témata, postavy a absurdní motivy. Tak lze shrnout charakteristické rysy Mikulkovy tvorby.⁸⁶ „*Mikulkovo vybočení ze schémat a stereotypů literatury určené dětem má zdroj jednak v otevření se naivně dětském způsobu prožívání světa, jednak ve velmi těsném sepětí příběhu s ilustrací.*“⁸⁷

Jistého částečného útlumu situační grotesky, návratu k umírněnější komice, včetně vtipnosti stavěné na využívání klasických motivů, zábavných detailů, ale i jazykové komice je dosaženo v pohádkových prózách *Karkulka v maskáčích* a *Lupiči a policajti*.⁸⁸ Představme si blíže jednu z knih.

Knih *Karkulka v maskáčích* vyšla roku 2003 a je rozdělena do pětadvaceti kapitol. Tuto knihu Alois Mikulka vytvořil jako parodii na známou pohádku Červená Karkulka. Příběh pojednává o Karkulce oblečené do maskáčů, která se skrývá v lesích před povinnou školní docházkou. Náhodou na ni narazí Všemocná čarodějka, která si Karkulku vezme k sobě jako svou pomocnici.

⁸³ MACOUREK, Miloš. *Pohádky*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 188–189.

⁸⁴ Tamtéž, s. 12–13, 59–64, 53–55.

⁸⁵ URBANOVÁ, Svatava, ROSOVÁ, Milena. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 79.

⁸⁶ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II., Čeští spisovatelé*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2012, s. 276–277.

⁸⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990 – 2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 173.

⁸⁸ Tamtéž, s. 176.

Pohádka už sama o sobě začíná absurditou, prostřednictvím níž autor dosahuje komična. Mikulkův smysl pro komično je vyzdvihnout u Karkulky, která čarodějnici vysvětluje, proč ji rodiče nebudou hledat: „*Nebudou! Žádné strachy! Tatínek s maminkou jsou světoznámi lupiči, které ale bohužel chytili při vylupování banky a zavřeli na dvacet let do vězení. Mne dali do děcáku, avšak z toho jsem předevečtírem utekla.*“⁸⁹

Mezi nejčastější nonsensové prvky vyskytující se v pohádkách patří bezpochyby personifikace, kterou nesporně shledáváme i v této pohádce. Autor zde personifikuje obyčejné předměty. Například se dočteme o chaloupce, která nejen mluví, ale i na kuřích nožkách vystrčí a zastrčí schůdky a rozběhne se lesem pryč. Personifikována jsou též zvířata. Příkladem mohou být medvědi, lišky, mravenci nebo také čáp.

Dalším častým jevem je hyperbola, které si nelze nevšimnout při rozhovoru Karkulky s Všemocnou čarodějkou: „*Nejste vy ta Všemocná čarodějka, co ji marně hledají pošťáci s důchodem, sociální pracovnice s všemožnými lejstry, skauti ze zvědavosti a vědci proto, že prý již máte více než tři sta roků, což prý je zázrak a rekord všech rekordů?*“ „*Tchm! Je docela možné, že tato osoba jsem já. Ale těch tři sta let, to je lež jako věž! Mám svých poctivých 763 roků, ani o rok míň, ani o rok víc!*“⁹⁰

V příběhu Karkulka v maskáčích autor uplatňuje jazykovou komiku zahrnující synonyma, homonyma, hovorová či knižní slova, neologismy apod. Autor svou fantazií vytváří novotvary, které při čtení příběhů nepůsobí vůbec rušivě. Zajímavá jsou například dosud nepoužívaná slovesa: veverky pacičkami *paprikují* a *majoránkují*, děti se *kolotočily*, inspektor chce *uškolnit* toulavou Karkulku. Z velké části je pohádka psána spisovnou češtinou. Autor v knize užívá hovorových jazykových prostředků – nejste vy ta Všemocná čarodějka, co ji marně hledají pošťáci s důchodem, sociální pracovnice s všemožnými lejstry; a co tu chceš, mordsetshadry; všichni na ni hned koukají; nemáš ty bejt tuhle dobu ve škole; Všemocná se uchechtla.

⁸⁹ MIKULKA, Alois. *Karkulka v maskáčích*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 2003, s. 8.

⁹⁰ Tamtéž, s. 8.

4 Nonsensevé znaky a prvky v pohádkové tvorbě vybraných autorů po roce 1989

4.1 Petr Nikl – Lingvistické pohádky

Výraznou osobností, která pronikla do nonsensevé tvorby v české literatuře, je bezesporu Petr Nikl. Ten se snaží o vylepšení obrazotvornosti dětí i dospělých formou hry. Do popředí čtenářského zájmu se dostal především díky hravosti, fantazii a absurditě. Nesnaží se však vymyslet přímo fantaskní svět. Příběhy jsou inspirovány věcmi, se kterými se setkáváme dnes a denně, jsou pouze vykresleny jiným způsobem, čímž se čtení těchto příběhů stává zážitkem. Nikl je často označován jako velké dítě, protože jeho příběhy jsou často motivovány návratem k dětství.⁹¹ „*Niklova literární tvorba je experimentální, emočně vyhrocená, jazykově neobvyklá a těžší z propojování různých uměleckých disciplín.*“ Inspiroval se tvorbou Christiana Morgensterna a dále publikací Anička skřítek a Slaměný Hubert od Vítězslava Nezvala.⁹²

Lingvistické pohádky jsou souborem 22 pohádek situovaných do hravého světa plného nonsensu. Petr Nikl své příběhy označuje za tzv. jazykové kotrmelce, které napsal v roce 1994, vydány byly však v roce 2006. Jsou určené především pro nenáročného čtenáře, kteří si rádi zkrátí chvíli trochou nesmyslné prózy, příležitostně doplněnou verši. V doslovu Věry Jirousové se dozvíme, že lingvistické pohádky se skládají z rytmických shluků slov, které obsahují příběhy o podivných zvířatech z různých končin a dalších neobyčejných tvorech žijících až na samém konci světa. Petr Nikl ztvárnil zvířata formou emblémů, což utváří magické kouzlo, které příběh spoutá tak, aby vše dávalo smysl.

Lingvistické pohádky začínají *Pohádkou o dlouhém žirafím spánku*. Tato pohádka vypráví o největší žirafě na světě, která tvrdě usne a mezitím na její krk vyleze spousta zvířat – např. antilopa, bobr, fretka, ještěrka, mravenečník, šimpanz atd. Žirafa jako náměsíčná prochodí celou noc a najednou se spolu se zvířaty ocitá v zemi nazvané Lingvízie, ve které žijí lingvisté píšící jazykové bajky o zvířatech. Zem je ovšem pouze

⁹¹ SIGMUNDOVÁ, Alena. Niklovy Lingvistické pohádky pobaví malé i velké čtenáře. *Topzine* [online]. 17. 1. 2011 [cit. 28. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.topzine.cz/niklovy-lingvisticke-pohadky>

⁹² ŠUBRTOVÁ, Milena a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II., Čeští spisovatelé*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2012, s. 293.

jedním dlouhým snem žirafy, ve kterém se mimo ni ve společné harmonii objevují také zvířátka všech druhů, což navozuje cílenou atmosféru.

V příbězích se objevuje celá řada zvláštních živočichů z exotických krajů, ale i z českých krajin. Hlavními postavami těchto pohádek jsou tedy personifikovaná zvířata: „*Moc se nesměj, Nosobloude,“ opáčil Smrtipysk, „ty jsi to s tím hrbem taky zrovna nevyhrál... a nežvýkej, když mluvíš...“*⁹³ Pro lingvistické pohádky je typická autorova hra se slovy, která je zde hojně zastoupena. Nikl tohoto prostředí využívá především v podobě „atypického podpisu“, který nalezneme v úvodu všech jeho pohádek ve formě zrcadlově překlopeného textu, v němž uvádí, o čem daná pohádka vypovídá. Ve svých pohádkách často využívá zvukomalby (onomatopoeie), která je patrná například v *Pohádce o žalu a lásce* či ve *Skřípavé pohádce*, v níž používá jazykolamy vyznačující se přílišným používáním sykavek, které způsobují kakofonii: „*Za jarního jitra, když tře se vřes a vrže strom a rosa se třpytí v krajině trav, když právě z průrvy se odkrojí tma, trpělivě pozoruj skřípavý obraz.*“⁹⁴ Ke zvukomalbě dochází také v pohádce s názvem *Pohádečka*, která je psána zásadně zdobnělinami.

Autor si se slovy pohrává i v *Pohádce o abecedním pořádku*, konkrétně se jmény zvířat, která chtějí přelstít krokodýla změnou začátečních písmen ve svých jménech. V seznamu se tedy objevují jména jako Ežovka, Fešterka, Luleň nebo Tabuť. Tato lest se jim podaří a zachrání jim život (krokodýl je nesežere).

Propojení jazykové a situační komiky dosáhl autor v *Pohádce s názornou ukázkou*, ve které dochází ke sporu mezi hrochem a medúzou. Učenlivá zvířata pro orientaci vyvěsí velkou ceduli s nápisem NYL a poté probírají Archimédův zákon, přičemž se hroch při jeho vysvětlování opět dopouští pravopisných chyb: „*Slon ponořený do kapaliny je nadlehčován sylou, která se rovná objemu kapaliny slonem vytlačené.*“⁹⁵ Komično nastává ve chvíli, kdy hrocha na chyby upozorňuje medúza s velrybou, přičemž on se hájí tím, že měkké Í budou brát až pozitíří. Hroch s medúzou se tedy vsadí o to, že Medúza napíše stokrát NYL, pokud je voda nadlehčí, a naopak hroch zase napíše stokrát NIL, pokud je voda nenadlehčí. Medúza se zavlní a udělá z vody měkký rosol, který zvířata nenadlehčí, tudíž Archimédův zákon neplatí. Velryba s medúzou ve sporu vyhraje, protože rosol zvířata

⁹³ NIKL, Petr. *Lingvistické pohádky*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006, s. 14.

⁹⁴ Tamtéž, s. 12.

⁹⁵ Tamtéž, s. 20.

nenadlehčil a opět se smějí hrochově hlouposti. Hroch se po tomto incidentu rozhodne psaní měkkých Í zavést ihned.

V *Doslovné pohádce* jsou opět hlavními aktéry personifikovaná zvířata. Hned v úvodu se dozvídáme, co všechno se může stát, když zvířata mají špatnou náladu. Hrdinové od sebe něco chtějí a jeden druhého vždy odbyde běžně užívanou lidskou frází, např.: „*Jdi se vycpat!*“. „*Vlez mi na záda.*“. „*Mám tě až po krk.*“⁹⁶ Největší komičnost vyvolává doslovné pochopení významů slov, protože zvířata tyto fráze berou doslovně a také se jimi řídí. Autor nutí čtenáře si situaci představovat, čemuž pomáhá i ilustrace na protější straně, kde je znázorněna pyramida ze zvířat. Celá pohádka je absurdní, protože není možné, aby se zvířata stavěla vzájemně na sebe, jako v této pohádce, kde stojí hroch, na něm velbloud, na velbloudovi žirafa a na žirafě šimpanz. Kromě výše uvedených prvků využívá autor také metafor – kupříkladu žirafa šimpanze nazývá „ružovým zadkem“ a krokodýl jej nazývá dokonce „chlupatou malinou“.

Na absurditě a situační komice je založena *Koncová pohádka*, ve které se setkají Zebr, Žiraf a Želv a Koza si myslí, že si hrají na Angličany, když polykají koncovky. Situační komika spočívá v tom, že zvířata chodí k zubaři, který používá pokaždé stejný postup a místo zubu jim vytrhne koncovku: „*Řekni á!*“ *A místo zubu vytrhl to a a hodil ho do potoka.*“ Až později jim dochází, že koncovku ztratili a začnou ji hledat. Želv na půl roku usne a obrostlá mechem a lišejníky se osvědčí Zubrovi jako stolička pro pacienty: „*Zubr ji v zápalu práce nepoznal – když vtom: Áááááááááááááááááááááááá!*“ *Želv se probudila a ospale vysoukala hlavu. Zubr zrovna odhazoval krásné břichaté a do potoka.*“⁹⁷ Želv odchází za ostatními zvířaty se sdělením, že „a“ uplavala do jezera. Na konci pohádky mají všechna zvířata zpět své pěkné břichaté „a“ a Zebr je zase Zebra, Žiraf Žirafa, Želv Želva atd.

Názornou ukázkou nesmyslu a neskutečné autorovy fantazie je *Popletená pohádka*, jejímž záměrem je, jak už z názvu vyplývá, zamotat čtenáři hlavu a zároveň ho pobavit, což se autorovi rozhodně podařilo. Je vystavěna na záměně písmen, kterými vznikají nesmyslná, popřípadě smysluplná slova nezapadající do kontextu. Čtenář si do pohádky intuitivně dosazuje správná písmena a pokouší se příběhu porozumět. Někdy jsou však autorem úmyslně popletená a pomíchaná slova těžko rozluštitelná. Pro představu doložíme ukázkou z textu: „*Byl sednou leden mlon. Měl tak plouhý sobot, že si pusel na něm bělat*“

⁹⁶ NIKL, Petr. *Lingvistické pohádky*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006, s. 24.

⁹⁷ Tamtéž, s. 28.

žuky. Jak sobot sostl, žuky se hnožily. Žuků přihýbalo a hřibývalo, až sobot ryl jako jánočka. Sednou se chtěl blon nabít z lybničku, ale demohl zajít honec sobotu.“⁹⁸

Ananasová pohádka pojednává o třech skokanech – Kočkod, Klok a Konip a dále o ptakopyskovi, kterému občas spadne na hlavu ananas. Na jeho počest se skokani přejmenují: „Konipan. Kočkodan. A Klokas.“ Autor zde opět pracuje s jazykovou komikou a současně se slovní hříčkou přidáním koncovek k jejich původním jménům. Složením přidanych koncovek vznikne slovo ananas, který hraje v pohádce významnou roli.

Za své knihy, které vydává v nakladatelství Meander, obdržel řadu ocenění. Lingvistické pohádky získaly 2. místo v ocenění Nejkrásnější kniha ČR 2006.⁹⁹

4.2 Petr Nikl – Jělěňovití

Na Lingvistické pohádky navazuje dalším svým dílem *Jělěňovití*, které bychom mohli označit za neurčité až rozpačité, ve kterém se nám podhalí některé zatajené vrstvy Niklova literárního snažení.¹⁰⁰ Kniha svou ilustrací může na první pohled čtenáře zaujmout, ale zároveň odradit, neboť po otevření pohádky bije do očí světlé písmo společně s obrázky na tmavém podkladě. Autor si v nonsensu doslova libuje, nestačí mu pouhé hrátky se slovy vyznačující se například překlopeným písmem či popletenými písmenky, ale svoji absurditu v tomto směru nezapomene vyzdvihnout i v grafickém provedení. Kresby obsažené v této knize jsou velmi jednoduché, místy až dětinské. Niklova smyslu pro tvořivost si rovněž můžeme všimnout v názvu publikace, v němž přebytečné háčky znázorňují parohy fantaskních stvoření. Autor se v těchto příbězích orientuje na suchozemské živočichy a příběh je líčen komickou formou spolu s jazykovou komikou. Nikl se čtenáře snaží naučit pohrávat si s nonsensovými věcmi.

Kniha, ve které autor kolísá mezi veršem a prózou, je rozdělena na dvě části. V první části *O paroháčích* autor představuje jednotlivá zvířata (jelen, sob, lama, srna, antilopa, kozoroh, jednorozec) a ve druhé části nazvané *Co píšou jeleni* se autor z neobvyklého úhlu pohledu zamýšlí nad touto zvěří – jak žije, k čemu používá své parohy a jak jimi píše. Čtenář se musí vžít do pohledu autora, který způsobem své komiky vykresluje život jelenů.

⁹⁸ NIKL, Petr. *Lingvistické pohádky*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006, s. 50.

⁹⁹ Lingvistické pohádky. *Meander* [online]. [cit. 14. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.meander.cz/lingvisticke-pohadky>

¹⁰⁰ ŠUBRTOVÁ, Milena a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II., Čeští spisovatelé*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2012, s. 293.

Můžeme konstatovat, že pro toto dílo je příznačná hlavně jazyková hra. Petr Nikl se vyznačuje jazykolamy, které nám při vyslovování mohou činit potíže. Příklad takového jazykolamu spatříme hned na předních deskách knihy: „*Jelen je jelen je jelen je jelen je je lenje je lenje je lenje je Len jeje len jeje len jeje len je...*“ Typickým příkladem autorových absurdních básní, které jsou zakončeny překvapivou pointou, je tento úryvek: „*U soutoku ramen, v čajích voní šalvěj. Na břehu je JELEN, na hladině NELEJ.*“¹⁰¹ Byť se v hlavě čtenáře nejprve tvoří jistá představa, je záhy narušena překvapivým motivem, hravostí.

Kromě jazykolamů je pro jednotlivá říkadla typický výrazný rytmus: „*Temeno píše rameni, rameno píše vemeni, vemeno píše koleni, koleno píše holeni: Kdo to jsou vlastně jeleni?*“¹⁰² Hojně jsou taktéž zastoupeny jazykové hříčky, kupříkladu v následující básni se objevuje homonymie (los–los), a také hra s jazykem, zejména v posledních verších dochází k propojení obou zmiňovaných jevů.

*„Někteří jeleni napíší LOS
a myslí tím příbuzného.
Jiní jeleni napíší LOS
a myslí tím papírek s číslem.
Někteří můžou losem vyhrát losa,
jiným může los sežrat los...“*¹⁰³

Jazykové hříčky jsou častým prvkem autorových říkadel, tímto hravým způsobem je ještě více podtržena pestrá fantazie a vtipnost veršů. Další jazykovou hříčku nacházíme například v následujících verších, v nichž se autor zaměřil zejména na užití slov se stejnými či podobnými hláskami (modřínem – dřímá).

*„Dlouhá hlava, ohlý nos,
pod modřínem dřímá los.
Z jedné strany antilopa,
z druhé její opak – lopa...“*¹⁰⁴

Autorova hra se slovy a významy spočívá také v užívání znaménka tří teček, kterými chce docílit toho, aby si čtenář některé souvislosti domyslel.

¹⁰¹ NIKL, Petr. *Jěľňoviti*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2008, s. 14.

¹⁰² Tamtéž, s. 38.

¹⁰³ Tamtéž, s. 31.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 9.

4.3 Petr Nikl – O Rybabě a Mořské duši

Další Niklovou autorskou knihou je například pohádka *O Rybabě a Mořské duši*, v níž vystupuje jako hlavní postava hlubinná rybka Rybaba, která zná pouze ticho, klid, tmu a šepot. Rozhodne se proto opustit svůj prozatímní domov a vydat se na souš, o které se dozví z rozhovoru dvou hlubinných hadů. Podobně jako nás na světle láká tajuplnost jeskynních děr, byla i rybka vábena představou světla tam někde nahoře. Na cestě za světlem pomáhá rybce překonat veškeré překážky stará Medúza, o níž se říká, že je velmi moudrá a umí zpomalovat moře. Rybaba se jí svěří se svým tajemstvím najít Zemi sucha a slíbí jí, že z ní donese žluté světlo pro její klobouk, který už vyhasíná. A tak ji Medúza poradí: „*V Dolním žlebu, za Kosatkovou horou, leží v písku nádoby s dlouhými uchy a špičatým dnem. V nich najdeš duši sucha. Zhluboka se jí nadechni. Ale nezapomeň! Jen třikrát se smíš nadechnout a po cestě zpátky jen třikrát mořské duše napít!*“ Rybaba ovšem mine vrchol Kosatkové hory a ocitne se před mnoha zvířaty. Usedne na větev jednoho bílého delfínka a zeptá se ho, kde si může nabrat trochu světla. Racek ji zavede až ke Klikatému potoku, kde najde sloní Želvu, která se jí rozhodne také pomoci: „*Napřed musíš vyletět na vrchol Nejvyšší hory, kterou vidíš na obzoru. Vystav se slunci z každé strany tak, až se tvé šupiny zlatě rozzáří. Nesmíš se však přitom do slunce podívat, sežehlo by ti oči!*“¹⁰⁵ Pohádka končí dobře, Rybaba se řídila pravidly, kterými měla. Spatřila Zemi sucha, kde opálila své šupiny, jež měly v hlubinách sloužit jako světlo ze Země sucha.

Objevují se některé nonsensové prvky. Komické situace vznikají mnohdy tím, že zvířata jednají jako lidé. V následující ukázce uvádíme příklad toho, že i v této pohádce vystupují personifikovaná zvířata.

„*Já jsem Rybaba,*“ představila se zdvořile, „*a jsem tu poprvé.*“

„*Já jsem Racek,*“ představil se bílý delfínek a už se nechechtal.

„*Trochu světla? Jak světla...?*“

„*Potřebuju ho dolů, s sebou...*“

„*Jo trochu světla, do jeskyně?*“ a už se zase na celé okolo rozchechtal.¹⁰⁶

Autor používá velké množství krásných metafor, které řadíme k oblíbenému prostředku jeho tvorby. Přímou ukázkovou metaforu použil při popisu západu slunce: „*Země sucha byla zšeřelá a její lampa ležela u hladiny moře a rozlévala po něm své červené paprsky.*“ Jako další obrazné pojmenování autor použil žluté světlo: „*To ti*

¹⁰⁵ NIKL, Petr. *O Rybabě a Mořské duši*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2002, s. 20, 27–31.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 26.

nemohu vysvětlit, nechápala bys. Je tam žluté světlo, které všechno vysuší.“, lampu: „*Ano, slunce, které visí nad mořem, to je ta jediná a největší lampa. Jedině ono ti může pomoci.*“ nebo dokonce duši světla. Další metaforu autor použil pro vzduch, který nazval duší sucha: „*Kdybys spolkla cizí duši sucha, vynesla by tě do své země a přestala bys být rybou.*“ pro lexém slunce.¹⁰⁷

Na závěr bychom uvedli fakt, že publikace v roce 2002 vyhrála soutěž o nejkrásnější knihu.¹⁰⁸

4.4 Pavel Brycz – Kouzelný svět Gabriely

Do povědomí čtenářů se díky různorodosti své tvorby zapsal i Pavel Brycz, v jehož dílech můžeme střídavě pozorovat fantazii a skutečnost. Ačkoliv ve svých dílech vyobrazuje čtenáři všední místa a okamžiky, které je snadné porovnávat také s vlastní zkušeností, dokáže i přesto nadchnout a všednost obrátit v zajímavou a netypickou. Spojuje všední realitu s naprosto zvláštní logikou. Velký význam je přikládán komunikaci. Nekomunikují však pouze lidé, ale i neživé objekty, jako například město a běžné věci. Takovéto přenášení lidských schopností na zvířata, potažmo neživé předměty se vyskytuje jak v Bryczově tvorbě pro děti, tak pro dospělé. Autorova díla jsou charakteristická svou jazykovou rozmanitostí, hravostí, metaforami a neotřelými přirovnáními.¹⁰⁹

Určité nonsensové postupy bychom mohli pozorovat v pohádkovém příběhu *Kouzelný svět Gabriely*, v němž nás autor seznamuje s dívkou Gabrielou oslavující desáté narozeniny, na které bohužel nikdo z pozvaných přátel nedorazí. Gabriela je rozhořčená a chce se pomstít, proto si představuje, co všechno by svým přátelům provedla. Autor v příběhu zachycuje schopnost hlavní hrdinky rozumět řeči věcí. Gabriela díky této schopnosti zažívá celou řadu dobrodružství – vypátrá zloděje v obchodním domě, díky polévkové míse po prababičce začne jíst česnečku, zachrání zápas v žákovské fotbalové lize a dokonce se jí podaří opravit chybný obrázek v učebnicích.

V této knize autor představuje fantaskní příběhy prodchnuté absurditou. Celá pohádka je vystavena na antropomorfizaci věcí, tudíž nás nezaskočí, když jednotlivé předměty mluví a pohybují se po místnosti: „*Už jsme nemohly poslouchat, jak jsi nešťastná,*“ řekl *zčistajasna narozeninový dort*, „*já odcházím za Vendulou, abych jí osobně připlácl*

¹⁰⁷ NIKL, Petr. *O Rybabě a Mořské duši*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2002, s. 33, 19, 31, 19.

¹⁰⁸ O Rybabě a Mořské duši. *Meander* [online]. [cit. 19. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.meander.cz/o-rybabe-morske-dusi>

¹⁰⁹ ŠUBRTOVÁ, Milena a kol. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990 - 2010*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 251.

šlehačku na nos.“ V deseti veselých příbězích s nimi Gabriela komunikuje a věci se tak stávají plnohodnotným účastníkem konverzace. Autor využívá nejrůznějších básnických prostředků. Ve vyprávění malé školačky nalezneme přirovnání: „*Červený nos jí svítil jako baterka a prorážel cestu v tlačnici lidí jako mrkev ve tváři sněhuláka.*“ dokonce taková, která vyznívají komicky: „*Tahle holka je bílá jak mléčná poleva,*“ *prohlásil paprsek na jejím krku.* „*A lechtivá jak papír pod husím brkem, když se ještě psalo husími brky,*“ *poznámenal paprsek na chodidle.*¹¹⁰

Dále nacházíme také obrazná pojmenování: „*Pokladní zahrála na klaviaturu pokladny a ta prozradila cenu.*“ Ve skutečnosti nejde hrát na pokladnu, autor pouze použil obrazné vyjádření a myslel tím, že pokladní načte na pokladně čárový kód a zobrazí se cena zboží. Kniha srší vtipem, o čemž nás může přesvědčit následující ukázka: „*Ohledy? Jaké ohledy, propánajána! Ty jsi můj kapesník a povinností kapesníků je utírat nos. Tak mi nepovídej, abych už do tebe nestrkala nos, protože chceš zůstat čistý!*“ *durdila se Gabriela.* „*Ale já mám dnes večer kapesníkový ples. Udělal jsem si uzel, abych nezapomněl, podívej. Od osmi večer zahajujeme kapesníkovou polonézou a já budu tančit s hedvábným kapesníčkem. Nemohu přece přijít posmrkaný. Kup si papírové kapesníky a mě prosím ušetři!!*“ *křičel nešťastný kapesník.*¹¹¹ Z ukázky je patrné, že komika je zde založena především na absurdnosti a nereálnosti.

Kniha, doplněná barevnými ilustracemi Šárky Zikové, je plná paradoxů a podivností, což tvoří toto dílo velmi zábavným. Publikace zároveň také pomáhá k rozvoji dětské představivosti a fantazie. V doslovu Markéty Zinnerové se dozvídáme, jak si spisovatel Pavel Brycz pomocí vzpomínek na své dětství vybavuje všechna dětská přání a okamžiky a dostává tak správné nápady na psaní knih, které dětem přináší radost.

4.5 Arnošt Goldflam – Tatínek není k zahození

Za zmínku stojí i velice úspěšná publikace *Tatínek není k zahození*, která je určena jak pro nejmenší čtenáře, tak i pro dospělé, neboť i ti v knize mohou najít určité zalíbení. Arnošt Goldflam komunikuje se čtenáři za pomoci celé řady vyjadřovacích prostředků, díky nimž je schopen vytvářet imaginární světy skládající se z neotřelé obraznosti, komiky,

¹¹⁰ BRYCZ, Pavel. *Kouzelný svět Gabriely*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006, s. 8, 18, 68.

¹¹¹ Tamtéž, s. 19, 18.

ironie, nadsázky a hravosti. Autorova díla jsou velmi často psána formou tragikomedie, ve kterých se mísí trapné a veselé s vážným a tragickým.¹¹²

V patnácti pohádkových cyklech autor popisuje důležitou roli otce při vychovávání potomstva. Knihu autor věnoval svým dětem Sylvě a Otoníčkově, kterým vypráví svá zajímavá dobrodružství. V jednotlivých příbězích se k nim obrací úvodním oslovením „*Dobrý večer, milé děti.*“ a závěrečnou větou objevující se na konci každé pohádky: „*Ted' ale běžte spát, ať jste zítra tak šikovní a silní jako ten váš tatínek. Dobrou noc!*“¹¹³ Autor nám zobrazuje harmonickou milující rodinu, ve které se mají všichni nesmírně rádi a stojí při sobě v dobrém i zlém. Hlavním hrdinou je tatínek, který odvrací různé pohromy a zároveň koná samé dobré činy, a to za pomoci dobrého vychování, trpělivosti a humoru. Pro rozvoj představivosti u dětských čtenářů využívá autor antropomorfizaci zvířecích hrdinů tvořící zpravidla hlavní zápletku, kterou poté tatínek nakonec vyřeší. V pohádce se mísí realita s fantazií. Autor do vyprávění zakomponoval fantastické postavy, kterými jsou například drak, loupežník, čert, mimozemšťan apod. Celou knihu doprovází komika, což můžeme označit jako nejvýraznější rys jeho pohádek.

Zaměříme-li se na jazykovou a situační komiku, můžeme říci, že oba tyto prvky jsou zde zastoupeny. Jazykovou komiku spatříme například v kapitole *Tatínek a strašlivé Brno*, v níž se tatínek setkává s drakem, který na tatínkův dotaz odpovídá: „*Já su brněnské drak a každého sfutruju, kdo se bude nějak šprajcovat!*“¹¹⁴ Zde se jazyková komika vyznačuje zvláštní brněnskou mluvou mající legrační podobu.

Situační komika oproti komice jazykové je zastoupena v mnohem větší míře. Komického efektu dosahuje autor hned v prvním příběhu nazvaném *Tatínek a drak lidožrout*, který si přeje mít každý den k jídlu naservírovanou jednu krasavici. Když všechny spořádá, dostává se na řadu už jen jedna, ta nejkrásnější, o které se v závěru dozvídáme, že je vlastně maminka. Tatínek opět předvede hrdinský čin a převleče se za slečnu, čímž zachrání nejen ji, nýbrž i sebe, protože si s sebou vezme motorovou pilu a pomocí ní draka zabije. Následně mu ještě rozřízne žaludek, ze kterého všechny krasavice vyskočí. Příběh se jeví spíše jako vtipný než hrdinský. Problémy se řeší

¹¹² MERENUS, Aleš, PŘIBÁŇOVÁ, Alena. Arnošt Goldflam. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 30. 9. 2011 [cit. 12. 3. 2016]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=313>

¹¹³ GOLDFLAM, Arnošt. *Tatínek není k zahazení*. Praha: Andrej Šťastný, 2004, s. 5, 21.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 40.

za pomoci absurdních situací, které nám sice přijdou jako zábavné, nicméně ve smyšleném světě vedou ke kladnému výsledku.

Situační komika je postavena také na hyperbole. Přehnanou nadsázku autor vystihl v kapitole *Tatínek a olympijské hry*, ve které si tatínek připraví na celý den tolik jídla, že je naprosto nemožné, aby toto množství vůbec unesli, natož snad zkonsumovali. Komického efektu dosahuje autor v příběhu *Tatínek a čert*, v němž se čert zjeví v bytě rodičů a začne strašit. Rodiče přijdou na způsob, jak čerta zastrašit a zároveň se ho zbavit. Rodiče pomocí lsti popichují čerta, aby jim ukázal, jak umí strašit, a protože čert je hloupý, zmenší se tak, že ho tatínek zašlápně, maminka ho smete a spláchne do záchodu.

Kniha se od čtenářů setkala s kladným hodnocením. Jako největší pozitiva jsou zmiňována především originalita a komická forma příběhů. Na webové stránce databazeknih.cz získala kniha od 17 recenzentů velmi pěkné hodnocení, a sice 80 %. Kniha v roce 2005 obdržela ocenění Magnesia Litera za nejlepší knihu pro děti a mládež, kde se porotě líbila především „*nezaměnitelná autorská poetika, jejímž podstatným rysem je sebeironický nadhled, s nímž Goldflam učinil hlavním hrdinou a současně vypravěčem pohádek neohroženého tatínka, postavu, do níž se sám s chutí projektoval*“.¹¹⁵

4.6 10 autorů – Prdlé pohádky

Nakladatelství Hodná holka v roce 2013 vydalo knihu *Prdlé pohádky*, v níž se mísí různé příběhy, na nichž se podílelo celkem deset nejvtipnějších autorů ze známé improvizací show Na Stojáka. Výběrem této méně známé pohádkové knihy byl poznatek, že jedním z autorů je právě Ester Kočičková, která pochází z mého rodného města Klatovy, a proto bych do mé práce chtěla zahrnout mimo jiné i její nonsensovou pohádku. Dalšími autory jsou Jakub Žáček, Lukáš Pavlásek, Lumír Tuček, Marek Cpin, Marie Ludvíková, Miloš Knor, Petr Vydra, Tomáš Matonoha a Václav Neužil. Každý ze jmenovaných je autorem jedné pohádky. Kniha je navíc obohacena o pestrobarevné ilustrace Gunilly Jähnichen.

Jak již z názvu vyplývá, nejedná se o obyčejné pohádky. Kromě Marie Ludvíkové a její pohádky *Tři sestry* lze říci, že autoři akcentují komickou personifikaci zvířat a věcí. Dále si autoři zakládají především na absurdnosti situace. Tomáš Matonoha, autor úvodní pohádky *O drakovi a jeho třech koncích*, vypráví příběh malého dráčka, který hledá svoji

¹¹⁵ OCETKOVÁ, Zdeňka. Recenze – Tatínek není k zahzení (A. Goldflam). Ocetková – Zdeňka [online]. 11. 2. 2009 [cit. 30. 3. 2016]. Dostupné z: <http://ocetkova-zdenka.blogspot.cz/2009/02/recenze-tatinek-neni-k-zahzeni.html>

maminku, stejně jako malý kluk v dětském domově, se kterým se později skamarádí. V této pohádce najdeme to, s čím jsme se doposud zatím nesetkali. Autor čtenářům na konci pohádky nabízí tři možnosti, jak pohádka může skončit, což je samo o sobě velmi neobvyklé. Čtenář má tedy před sebou volbu, zda chce, aby pohádka skončila dobře pro všechny postavy, pro většinu z postav či aby skončila úplně špatně. Ale protože jsou čtenáři zvědaví, určitě si přečtou všechna možná ukončení pohádky.

Představme si blíže pohádku *O princezně a vysavači*, jejíž autorkou je Ester Kočíčková. Pohádka nás seznamuje s princeznou Věrkou, která ráda odsuzuje zlé, tlusté a ošklivé věci. Této špatné lidské vlastnosti ji chce zbavit kouzelná babička, která jí dá k svátku vysavač, a tím ji vlastně potrestá. Věrka začne vysávat vše špatné, co se jí nelíbí – například kašel, chřipku, strach, bradavici, pihy, jizvy apod. Zalíbí se jí to natolik, že by dokonce dokázala vysát i člověka, který má velké uši. Stává se posedlá dokonalostí. Poté, co tento výrok vysloví, hadice od vysavače ji spolkne. Není divu, že se Věrušce uvnitř nelíbí, když je tam společně s ošklivými věcmi, které vysála. Jazykovou komiku autorka zakládá na hyperbole, kterou spatřujeme, když vysavač začne fungovat obráceně a upustí do vzduchu vánek: „*A z vánku byl v mžiku větrík. A z větríku vítr. A z větru vichřice. A z vichřice tajfun. A z tajfunu orkán. A z orkánu tornádo.*“¹¹⁶ Princezna se nakonec z vysavače dostane ven a díky této zkušenosti si uvědomí, že se nechovala úplně správně. Začne se na svět dívat jinýma očima a stane se z ní lepší člověk. Tato pohádka je psána veršem, ojediněle prózou, a proto se objevují říkanky založené na rytmu:

„Přišel večer, tma se vkrádá

tátu krále bolí záda:

„Jouvej, ouvej, to je děs

zase trpím jako pes!“¹¹⁷

V pohádce vidíme, že autorka se nestydí použít i taková slova, kterým se většina autorů vyhýbá. Jde jí především o to, aby se pohádka za každou cenu rýmovala, a nebojí se, že by proti sobě tímto veršem mohla poštvat řadu kritiků:

„Samozřejmě. Věruška!

Už se o tom nešušká

ale tehdy vypadala

¹¹⁶ KOČIČKOVÁ, Ester a kol. *Prdlé pohádky: od devíti komediálních herců a jednoho scénografa*. Praha: Hodná holka, 2013, s. 23.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 16.

jako by se pokakala

a ještě to hovínko

rozmazala tyčinkou. ¹¹⁸

V pohádce *Nejlepší koření* od Jakuba Žáčka je ústřední postavou příběhu paní Růžičková, proslulá kuchařka, která je žádaná ve všech hospodách a restauracích. O její dokonalosti nepochybuje ani hajný Kučera, který ji později požádá o ruku. V den svatby musí ještě kvůli velké bouři odejít do lesa, a jelikož se dlouho nevrací, začne mít paní Kučerová o svého muže obavy. V takových chvílích se vždy pustí do vaření a v tom se najednou začnou dít podivné věci. Setkáváme se zde s velice komickou personifikací: *Najednou se jí zdálo, že se knedlík usmál. „Teď už zbývá, jen aby promluvil,“ hlesla užasle. A taky že ano.* Pohádka nás pobaví právě tím, že neživé věci jednají jako lidé: *Knedlík vyskočil, zpřímá se postavil před paní Kučerovou a rozhodným hlasem povídá: „Ničeho se nebojte, mladá paní, já vám muže najdu, jako že se Knedlík Houskový jmenuje!“* Knedlík na cestě potkává jezevce, se kterým společně najdou hajného Kučeru, ležícího s uvězněnou nohou pod stromem. Pomoci přijdou také ostatní personifikovaná zvířata – jelen, slimáci, sýček, klíšťata, žížaly a společnými silami se jim podaří mu nohu zachránit. Situace je velice absurdní, jelikož tato zvířata sama o sobě mohou těžko člověku pomoci. Autor si libuje ve vtipných přirovnáních. I v této pohádce můžeme jeden vtipný přírůstek zaznamenat, a to ve chvíli, kdy se jezevec vydává pro vodu: *„Byl zpátky dřív, než bys řekl recept na vajíčka natvrdo, a tlamu měl plnou vody, kterou hajnému vyprskl do bledého obličejě.“* ¹¹⁹

Jazyková komika spočívá v používání hovorových slov, kterými autoři ve svých pohádkách rozhodně nešetří, zejména v kapitole *Tři sestry* jsou zastoupeny v hojném množství. Z knihy je dále patrné, že se autoři soustředili na vytvoření situační komiky, který je dosažen především absurditou. Nonsense se dále objevuje např. v pohádce *O princezně, která ukradla zuby* nebo *O princezně, která měla vousy*. Každá pohádka je vtipná osobitým stylem autora, protože autoři kladou důraz na myšlenkovou volnost a fantazii.

Prdlé pohádky se setkaly s pozitivními i negativními ohlasy. Kniha je většinou čtenářů hodnocena především pro svoji originalitu a vtipnost kladně. S pozitivními reakcemi

¹¹⁸ KOČIČKOVÁ, Ester a kol. *Prdlé pohádky: od devíti komediálních herců a jednoho scénografa*. Praha: Hodná holka, 2013, s. 24.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 32, 36.

se setkaly rovněž ilustrace, které měla na starosti paní Gunilla Jähnichen. Na druhé straně se ovšem podle veřejně dostupných informací na tuto knihu snesla také vlna kritiky, kdy se lidem zdají tyto pohádky až příliš „praštěné“. Často kritizována byla především vysoká pořizovací cena publikace. Dočetli jsme se také zajímavý názor, že pohádky postrádají moudrost a tato kniha patří mezi ty, které si člověk jednou přečte a už se k nim nikdy nevrátí. Například Renáta Šťastná doporučuje, aby se autoři Prdlých pohádek spíše věnovali svému hlavnímu povolání.¹²⁰

4.7 Stanislava Reschová – O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky

Stopy nonsensu nalezneme také u autorky Stanislavy Reschové a její knihy *O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky*, kterou v nedávné době vydalo nakladatelství Mladá fronta. „*Soubor pohádek pro nejmenší čtenáře navazuje na ladovskou linii vyprávění ‚naruby‘, která se objevovala už v meziválečné literární tvorbě nebo u Aloise Mikulky.*“¹²¹ Sbíрка pohádek obsahuje celkem devět originálních pohádkových příběhů, v nichž komika spojená s nonsensem tvoří nejvýraznější složku díla. Autorka prolíná reálný svět se světem fantazie a její veselý přístup vzbuzuje u dětských čtenářů zájem.

Ukázkovým příkladem nonsensu je právě pohádka *O smažené krkovičce*, u které již podle titulu poznáváme, že hlavní hrdinkou bude usmažená krkovička. Příběh sám o sobě naznačuje, že autorka měla velkou fantazii. Nejen fantazie, ale i personifikace a taktéž přirovnání, které volí, jsou jejími častými výrazovými prostředky. Plátek masa je popsán jako libový a hezký kousek, dokonce se setkáváme se zajímavým přirovnáním plátku masa k „libovému frajerovi“. Hned v úvodu pohádky působí komicky autorčin popis toho, jak se plátek masa protahuje na talíři, protože ho bolí za krkem: „*Byl totiž z krkovičky. A tak se rozhodl, že pro své zdraví něco udělá. Půjde do lázni.*“ Po příchodu do lázni krkovičku zapíše na různé procedury spočívající v jednotlivých fázích, které si lze představit, jako když si sami doma obalujeme řízek. Dokonce navštíví maséra, který ji hezky uvolní. Také je naložena do mořské soli, obalována v hladké mouce, vajíčku a strouhance a na konec usmažena v horké olejové lázni. Po všech splněných procedurách se krkovička ocitne na talíři společně s kopečkem brambor a celá pohádka končí tím, že si řízek přečte

¹²⁰ ŠŤASTNÁ, Renáta. Prdlé pohádky moc moudrosti nepobraly. *Kultura 21. cz* [online]. 8. 2. 2014 [cit. 22. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.kultura21.cz/literatura/8632-prdle-pohadky-recenze>

¹²¹ Výběr ze současné české literatury pro děti a mládež 2013/2014. Nejlepší knihy dětem. [online]. © 2014 – 2016 [cit. 19. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.nejlepsiknihydetem.cz/knihy-2014/59-stanislava-reschova-ovlkovi-se-sklerozou-a-jine-pohadky>

na tabuli: „*Dnešní nabídka: Smažená krkovička s bramborem.*“¹²² a vůbec si chudák neuvědomuje, že ho za chvíli čeká smrt, protože ho nějaký host sní.

Nonsensové zaměření je patrné také v příběhu *Žížaly Dorotky*, v níž se dozvídáme o holčičce Dorotce, která vůbec nejí a rodiče i ostatní jí začínají říkat, že je hubená jako žížala. Dorotce se už toto přirovnání přestává líbit a vydává se do parku, kde potkává opravdovou žížalu, které se shodou okolností říká také Dorotka: „*Já jsem žížala, ale říkají mi Dorotka.*“ „*Jéééé, to je náhoda,*“ zvolala Dorotka. „*Já jsem Dorotka, ale říkají mi žížala.*“¹²³ První komika se objevuje v pasáži, kde se Dorotka s žížalou rozhodnou, že si své role vymění, a tak žížala se vydává do školy, kde vůbec nikdo nepozná, že to není Dorotka, ale normální zvíře. Pouze paní učitelka se podivuje, proč má holka na sobě samé kruhy. Naopak Dorotka se zahrabává v listí a ani ptáci, kteří se ji snaží sezobnout, nepoznají žádný rozdíl. Zde jsme svědky toho, že autorčina komika je založena na prezentaci absurdit, protože ať je lidský tvor sebevíc hubený, tak je velice neuvěřitelné, aby si ho někdo mohl splést s žížalou nebo naopak žížalu s lidským tvorem. Na konci pohádky se vše vrátí do starých kolejí, protože Dorotka najednou poznává, že by jako žížala měla strach o svůj život.

V knize najdeme také známou pohádku O Červené Karkulce, ke které Stanislava Reschová přistupovala jiným způsobem a nazvala ji *O vlkovi se sklerózou*. Tato pohádka není pojata klasicky, jak ji všichni čtenáři znají, protože zde jde o příběh vlka, který trpí tak velkou sklerózou, že si musí uvázat uzel na kapesníku, aby nezapomněl sníst Karkulku s babičkou. Dokonce zapomene i na to, že by měl zůstat hladový a spořádá dvě snídaně. Vydává se k lékaři, aby se ujistil, zda není nemocný, a po cestě potkává Karkulku, s níž se společně vydává k babičce. Vlk samozřejmě zapomene, že má sníst Karkulku i s babičkou a až uzly na kapesníku mu připomenou, co bylo důvodem jeho návštěvy u babičky. Když si vzpomene, že by měl obě laskavé ženy sníst, přijde mu to najednou nemorální, protože obě ženy se k němu chovají přátelsky, a navíc to odůvodňuje tím, že už by stejně nepozřel ani sousto a měl by držet dietu.

Žertovného rázu je také kapitola *Není Paříž jako Paříž*, v níž se mlynářovi a mlynářce narodí dcera, které dá maminka jméno Paříž a od té doby dochází k nedorozuměním. Když tatínek volá do porodnice, aby zjistil jméno a váhu své dcery, maminka do telefonu

¹²² RESCHOVÁ, Stanislava. *O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2014, s. 87, 92.

¹²³ Tamtéž, s. 113.

vykřikne: „...Paříž, tři kila šedesát...“ Tatínkovi to přijde poněkud zvláštní a říká si, že má zajímavé chutě takhle po porodu a běží do obchodu koupit tři kila šedesát pařížského salátu. Dívka Paříž roste do krásy a Vodník Žvejkal na ni pořád myslí a neustále opakuje: „*Uvidět Paříž.*“¹²⁴ Kapři, kteří svého šéfa mají rádi, by mu chtěli splnit sen, a tak mu koupí poukaz na víkendový pobyt v Paříži. Netuší však, že touží po krásné dívce jménem Paříž, kterou v závěru pohádky požádá o ruku. Komika je vystavěná na záměně doslovného pochopení slova Paříž, které nás v celé pohádce rozesmává. Je třeba nazývat věci pravými jmény, protože není Paříž jako Paříž.

Jiným příkladem nonsensové pohádky je příběh malé holčičky Kačenky a její panenky Báry, které řídí tatínkovu kosmickou raketu a podívají se na planetu Země. Čtenáři se při čtení nejvíce pobaví v pasáži, kdy důstojník volá tatínkovi ohledně poruchy a místo tatínka se mu ozve malá holčička. Pohádka vyniká jazykovou komikou, kdy zdrojem komiky je Katčina šišlavá mluva: „*Ale jooo, lozumím, lozumím, co bych nelozuměla, ale ktelý cudlík to je?*“¹²⁵

4.8 Jiří Dědeček – Život a cesta hrocha Obludvíka

Poslední autorský titul, který bychom chtěli do našeho rozboru zahrnout, je pohádková kniha *Život a cesta hrocha Obludvíka*, pro niž je typická jazyková hra a nonsensové postupy.

Knih je situována do hravého světa plného nonsensu. Příběh je postaven na plyšovém hrochovi Obludvíkovi, jehož jméno vzniklo spojením slov obluda a Ludvík. Holčička Plavunie totiž dostala plyšového hrocha k narozeninám od svého strýce Ludvíka, a když ho poprvé její maminka viděla, zvolala: „*No nazdar! Potěš pámbu, to je ale obluda! Obluda od Ludvíka!*“¹²⁶ A od té doby mu jméno Obludvík zůstalo. Jednoho dne ho rodina zapomene na dešti a hroch pěkně promokne. Když se tato nepříjemnost ovšem stane třikrát za sebou, našťve se a rozhodne se jít poznat svět. Bez povšimnutí nelze nechat autorovy hrátky se slovy i názvy, díky nimž dosahuje komična. Komicky působí pojmenování hlavních hrdinů, které na první pohled sice vypadá neobvykle, ovšem autor jejich jméno vždy v textu vysvětlí, a tak můžeme vlastně říci, že autor je pojmenoval poměrně výstižně. Na cestě za dobrodružstvím hroch poznává nového kamaráda, též antropomorfizovaného,

¹²⁴ RESCHOVÁ, Stanislava. *O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2014, s. 32–33.

¹²⁵ Tamtéž, s. 22.

¹²⁶ DĚDEČEK, Jiří. *Život a cesta hrocha Obludvíka*. Vyd. 1. Praha: Limonádový Joe, 2013, s. 8.

který se jmenuje podle toho, že pokud někdo zrovna píše na tabuli křídou, tak on se z ní práší, tudíž nemohl dostat jiné jméno než Prachzkříd. Protože převážnou část tráví ve škole, je velmi vznešený, vzdělaný a neustále svým přátelům dává výchovné rady a opravuje jejich nespisovné výrazy či hlouposti: „*Kdyby tys, Prachzkřide, věděl –“ začal Obludvík, ale nestačil větu dokončit. „Děkuji ti. Už je to skoro správně. I když pátým pádem voláme: Prachuzkříd. Kdyby tys, Prachuzkříd, věděl, tak by věta měla znít správně,“ opravil ho Prachzkříd velmi citlivě, aby se Obludvík neurazil.*¹²⁷ Do světa se s nimi vydává také Vařihouska pracující ve fast foodu. Do čtveřice se k nim připojí kamarád Složsitričko obývající na třešni, jehož zábavou je trhat třešně a střílet pecky na ty, kteří jdou kolem. Všichni čtyři se společně vydávají do světa a postupně navštěvují různá česká města, např. Jablíčkův Hrot, Chlípíník nad Bečvou, Vrabec Králové nebo Železná nuda, která jsou rovněž dokladem autorovy hry se slovy. Autor záměrně vkládá zkomoleniny názvů měst a dalších slov, čímž vznikají vtipné neologismy. V jednotlivých městech zažívají mnohá dobrodružství. Uveďme si aspoň některá z nich.

V Chlípíníku nad Bečvou si čtveřice přátel opatří dopravní prostředky. Ve chvíli, kdy Vařihouska s Prachzkřídem jedou na skateboardu a Obludvík se Složsitričkem na koloběžce, zastaví je policie ČR. Autorovi se daří rozvíjet komično. Řidiči při kontrole ani nemohou předložit doklady, protože Obludvík žádné nemá a Vařihouska je zapomněl. Všichni tři jsou zatčeni, ale celou situaci naštěstí zachrání Prachzkříd, který proletí a zapráší kolem obličejů obou policistů, a tím pádem policisté v tu chvíli nic nevidí a oni tak mají možnost utéci. Autor zde využívá i ironie, kterou můžeme najít v realistických dialozích, jež hrdinové vedou s policisty a vysmívají se jim: „*Tak dost, pane řidiči,*“ řekl první policista výhruzně. „*Však ona vás ta legrace přejde. Vystupte si z vozu a předložte doklady ke kontrole. A vy taky,*“ dodal směrem k Obludvíkovi. *A tak tedy Vařihouska i Obludvík dělali, jako že otevírají dveře od auta a vystupují z něho a pak zase dveře zabouchnou, přičemž jeden sestoupil z koloběžky a druhý ze skateboardu, a Složsitričko, který zatím jen přihlížel, se samozřejmě mohl uválet smíchy.*¹²⁸

Podivné město Tlustý nad Žlabem je zdrojem jazykové komiky. Obludvík s Prachzkřídem zde narazí na velmi zvláštní trojici, v níž si jeden sedí na uších, druhý šlape na jazyk a třetí bere oči do hrsti, ovšem celé to pouze předstírají. „*Jašně, ten šlon má pravdu, žekni, no žekni, šme už čelí žvědaví, žejo, šlone,*“ posmíval se ten, co si šlapal

¹²⁷ DĚDEČEK, Jiří. *Život a cesta hrocha Obludvíka*. Vyd. 1. Praha: Limonádový Joe, 2013, s. 22.

¹²⁸ Tamtéž, s. 59.

na jazyk. „Dobře,“ souhlasil Prachzkříd. „Říkal jsem tady Obludvíkovi, hrochu Obludvíkovi, toho slona bychom si napříště vyprosili, že jestli tedy my dva jsme trochu divná dvojice, pak tedy vy jste možná, tedy opravdu jenom možná, dalo by se říci... ehm, i snad trochu divnější, ano.“¹²⁹ Pointa spočívá v tom, že čekají na to, až někdo uzná a řekne, že jsou ještě divnější než oni, a tím je vlastně vysvobodí ze zakletého místa, do kterého se tím pádem dostávají Obludvík s Prachzkřídem.

Na další výpravné cestě potkávají děvčata Celerýnku s Králínkou, která přišla zachránit přítele tatínkovým autem a které Obludvík zná od Plavunie: „Byly to vlastně velmi užitečné holčičky, protože když auto jelo do kopce, Králínka vzadu pomáhala tlačit, zatímco když jelo z kopce a hrozilo, že se rozjede nebezpečně rychle, Celerýnka vpředu přibrzd'ovala.“¹³⁰ Celá pohádka působí absurdně a komicky, tyto dva charakteristické znaky nonsensu zde pramení zejména ze vzniklých situací. Autor rozhodně nešetří nonsensem, a proto nás nepřekvapí Obludvík, který usedne za volant s tím, že bude řídit. Těžko si představíme malého plyšáka, který zvládne řídit auto. Předposlední kapitola je provázena též velkým množstvím absurdity, protože Obludvík si jde splnit svůj sen – umýt se do automyčky, což je u plyšového hrocha naprosto nelogické. Když vyjde z myčky usušen horkým vzduchem, jeho přítel Vařihouska je uchvácen tím, že vypadá ještě lépe než předtím. Obludvík si začíná uvědomovat, jak moc se mu po Plavunii stýská a chtěl by s ní být, protože u ní mu bylo nejlíp. Kamarádi si všimnou nešťastného Obludvíka a rozhodnou se mu pomoci vrátit se domů. Posledním navštíveným místem je tedy Hrochův Týnec, v němž se všichni společně rozloučí a každý se vrací ke svému. Obludvík se vrací k Plavunii, Prachzkříd do třídy, Vařihouska k houskám a Složsitričko na strom.

Publikace je opatřena ilustracemi Petra Nikla, o němž jsme se již zmínili. Knihu provází vyprávění plné fantazie, nonsensu a hravosti, kde se hra se slovy a vytváření neologismů staly zdrojem komiky.

¹²⁹ DĚDEČEK, Jiří. *Život a cesta hrocha Obludvíka*. Vyd. 1. Praha: Limonádový Joe, 2013, s. 100.

¹³⁰ Tamtéž, s. 125–126.

5 Srovnání nonsensových prvků

V této kapitole se zaměříme na četnost výskytu nonsensových prvků, ke kterým jsme v průběhu práce došli. Praktickou část jsme rozdělili celkem do tří období. Do analýzy jsme zahrnuli starší literaturu, konkrétně literaturu 19. století, kam jsme zařadili dílo Boženy Němcové (*O hloupém Honzovi*). V období 20. století jsme se zaměřili na tvorbu významného autora Josefa Čapka (*Povídání o pejskovi a kočičce*), Vítězslava Nezvala (*Anička skřítek a Slaměný Hubert*), který položil základ české autorské pohádky nonsensového typu, Aloise Mikulku (*Karkulka v maskáčích*) a v neposlední řadě Miloše Macourka (*Pohádky*), jehož postavy jsou čtenářům známy především z televizního vysílání. V 21. století jsme se věnovali Petru Niklovi (*Lingvistické pohádky, Jěľňovítí, O Rybabě a Mořské duši*), Pavlu Bryczovi (*Kouzelný svět Gabriely*), Arnoštu Goldflamovi (*Tatínek není k zahození*), 10 autorům (*Prdlé pohádky*), Stanislavě Reschové (*O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky*) a Jiřímu Dědečkovi (*Život a cesta hrocha Obludvíka*).

Výše zmíněné pohádky podrobíme důkladné analýze zahrnující námi zvolená tři kritéria. První kritérium, dle kterého budeme vybraná díla hodnotit, je příběh popisující zápletku děje a jeho uvěřitelnost nebo neuvěřitelnost. Zamyslíme se nad tím, do jakých mezí až autor zasahuje. Ve druhém kritériu se budeme zabývat pohádkovými postavami, kde budeme hodnotit převážně specifika hrdinů, kteří v díle vystupují. Poslední kritérium hodnotí myšlení jednotlivých postav, jejich reakce na určité situace a následné jednání.

5.1 Příběh

V tomto kritériu se zaměříme na uvěřitelnost či neuvěřitelnost příběhu každé knihy. Na základě přečtených a rozebraných pohádek jsme došli k následujícímu závěru. Pohádka *O hloupém Honzovi* od Boženy Němcové má charakter veselé a realistické báchorky. Samotný realismus zobrazoval svět ve vší surovosti, bez iluzí, příkras a ideálů. Ukazoval ho takový, jaký ve skutečnosti byl. Do děl se promítala nejen vyšší, ale i nižší sociální vrstva.¹³¹ V této pohádce se tedy jedná o jakési realistické líčení, do něhož autorka pro pobavení vsunula nonsensové prvky. Literatura 19. století potvrzuje, že už kdysi se v literatuře pracovalo s prvky, jež lze označit za nonsensové. V pohádkách Josefa Čapka, Vítězslava Nezvala, Aloise Mikulky, Pavla Brycze i Arnošta Goldflama je základem vymyšlený příběh se stupněm uvěřitelnosti a pravděpodobnosti, přičemž základní linie děje

¹³¹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2002, s. 270.

zůstává, ale objevují se nerealistické prvky nenarušující ovšem základní linii příběhu. V pohádkách Miloše Macourka, Petra Nikla, 10 autorů, Stanislavy Reschové a Jiřího Dědečka se příběh zcela vymyká reálnému světu a popisovaný nonsens v příběhu je za hranicí běžného chápání a uskutečnění. Na základě našeho stanoveného kritéria uvedeme dva vystihující příklady. Výraznější rysy uvěřitelné pohádky se nacházejí u Arnošta Goldflama, kde se sice vyskytují nonsensové prvky, ale jádrem je příběh, jež si dítě dokáže představit, protože spousta dětí vnímá svého tatínka jako svého hrdinu, který si zvládne poradit se vším. Naopak kniha od Jiřího Dědečka vypráví příběh plyšového hrocha putujícího se svými přáteli za snem umýt se v myčce, protože zmokl malé holčičce na zahradě. Celý příběh je těžko uvěřitelný a dospělému čtenáři přijde absurdní. Nejsme si jistí, zda děti najdou v příběhu logiku a pochopení.

5.2 Pohádkové postavy

Každý z autorů využívá pro své pohádky různorodé postavy, které mají v některých případech i specifické pojmenování. V pohádce *O hloupém Honzovi* je hlavním hrdinou Honza, klasická pohádková postava, s níž se můžeme setkat i v řadě dalších pohádek. V pohádce *Anička skřítek a Slaměný Hubert* jsou hlavními postavami lidé, u nichž nás může zarazit jejich zvláštní pojmenování. Místy se vyskytují také personifikovaná zvířata. Stejně tak je to i v příběhu *Tatínek není k zahození*, kde je hlavním hrdinou tatínek a opět se místy setkáváme s personifikovanými zvířaty, s nimiž tatínek zápasí. Rovněž v *Karkulce v maskáčích* vystupuje lidská osoba a hrají zde roli některá zvířata. V *Povídání o pejskovi a kočičce* jsou hlavními hrdiny pes a kočka, kteří se chovají a vystupují jako lidé. Petr Nikl se ve svých knihách inspiroval především zvířaty a přírodou. Do autorské pohádky 20. století výrazně pronikly Macourkovy příběhy, v nichž autor využívá méně obvyklých postav. Nacházíme zde nejen personifikované věci, nýbrž i lidské postavy. Bryczova nonsensová poetika se od ostatních odlišuje tím, že tento autor akcentuje zejména komickou personifikaci věcí, a tudíž nás v pohádce nepřekvapí například dort či kapesník, s nimiž Gabriela hovoří. Ve vyprávění o hrochovi Obludvíkovi najdeme jak lidské postavy, tak personifikované věci. 10 autorů využívá ve své knize různé pohádkové postavy od draka přes princezny až po medvědy. Stanislava Reschová staví názvy svých pohádek především na personifikovaných zvířatech, ovšem setkáváme se i s pohádkami, kde hrají hlavní roli lidské postavy.

5.3 Způsob myšlení

Co se týče posledního kritéria, posoudili jsme u všech pohádek způsob myšlení a jednání postav. Je důležité podotknout, že většina autorů nezmiňuje přímo uvažování postav, a proto bylo velice obtížné určit jejich konkrétní způsob myšlení. Ten jsme se proto snažili vyvodit na základě charakteristik daných postav.

Již z názvu pohádky *O hloupém Honzovi* je patrné, že hlavní postava bude hloupá. U Honzy se přímo nedá hodnotit způsob jeho myšlení, protože jedná přirozeně tak, jak to v danou chvíli cítí. Ovšem v celkovém hodnocení můžeme říci, že přemýšlí mazaně, aby dosáhl svých cílů. Ostatní ho považují za hloupého, ale posléze jsou těmi hloupými oni. Ačkoliv se zpočátku zdá být opravdu hloupý, v závěru pohádky všem ukáže, že to tak není: „*A na té cedulce stálo, že váš táta pásl s mým dědkem prasata.*“ „*To lžeš,*“ vykřikl král a vyskočil ze židle. „*Že lžu? Tedy jste prohrál, a já dostanu peníze.*“¹³² Nakonec je tedy ze všech nejchytřejší, protože dosáhne svého a získá peníze od krále. V *Povídání o pejskovi a kočičce* se zvířecí hrdinové jeví jako lidské bytosti, poněvadž se snaží chovat jako oni. Kočičky myšlení je moudré a vypovídá o dokonalé schopnosti si poradit. Je vidět, že dopředu na vše myslí: „*Ale jakpak to uděláme, když tu nemáme žádný kartáč!*“ – „*Na to jsem už myslila,*“ povídá kočička, „*však ty máš na sobě takové hrubé a jezaté chlupy, jako jsou na kartáči, a tak můžeme tu podlahu vydrhnout sebou.*“¹³³ Naopak pejskovo myšlení je na úrovni dítěte, které vidí něco růžového na stole a sní to v domnění, že se jedná o cukrovinku. U Aničky a Huberta se myšlení rovná lidskému, protože v průběhu zkoušení oba zjistí, co s nimi Papoušek hraje za hru, podvolí se mu a Papoušek je spokojený. U Papouška hodnotíme způsob myšlení z hlediska vypočítavosti, protože si z ostatních dělá srandu a neuznává správné odpovědi. Co se týká Macourkových pohádek, setkáváme se zde s méně obvyklými postavami, kterými mohou být např. budík či chlapec Silvestr, z něhož se stane kredenc. Ačkoliv je to neuvěřitelné, právě tyto postavy nás překvapují svým myšlením a jednáním. Obecně lze říci, že ve třech rozebraných pohádkách se objevují postavy snažící se za každou cenu vyhovět druhým. Je zřejmé, že tyto osoby jsou více altruistické než skuteční jedinci a mnozí by se takto kolikrát ani nezachovali. Způsob myšlení personifikovaného motýla hrajícího v jedné z pohádek nejdůležitější roli nás velice překvapuje, protože i když to není v jeho zájmu, snaží se

¹³² NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky a pověsti*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1998, s. 181.

¹³³ ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vyd. 17. Praha: Albatros, 1987, s. 13.

poradit a pomoci Jakobovi s jeho situací. Běláska napadne, aby Jakub zasadil svého dědečka: „Ty ses zbláznil, řekl Jakub, teď mám jednoho dědečka a víš, jaké to je. Co bych si počal, kdyby jich bylo dvě stě?“ „Jen poslechni a uvidíš, že mi budeš děkovat, řekl bělásek a pošeptal něco ostatním motýlům. A bělásci se začali usmívat...¹³⁴ Z ukázky lze vypořadovat, že bělásek má již dopředu promyšlenou celou situaci, a proto moc dobře ví, jak to celé nakonec dopadne. U personifikovaného budíku je situace podobná, jelikož se snaží vymyslet způsob, jak svého pána budit správně. U chlapce jménem Silvestr se způsob myšlení lehce liší, protože tento chlapec uvažuje velmi přehnaně. Chce se ukázat v nejlepší světlo a za žádnou cenu nechce, aby si někdo o něm pomyslel, že snad udělal něco nesprávného nebo se zachoval jako neposlušné dítě. To vše nakonec způsobí, že se z něj stane kredenc. Ve vyprávění *Karkulky v maskáčích* vystupuje nejvíce Karkulka s ježibabou. Veškeré pohádky vykreslují ježibabu jako starou, nevzhlednou a zlou paní, ovšem zde se setkáváme s pravým opakem. Ježibaba se v pohádce projevuje jako hodná a milá babička. Hlavní postava Karkulka jedná velice impulzivně, a proto se zpočátku může jevit jako „raubířka“. Díky impulzivité ovšem nedomyslí následky, které nastanou. Až setkání s ježibabou ji změní. Její uvažování již není tak spontánní a lze říci, že s klidem a značnou rozvahou vyhodnotí danou situaci. Přestože ovládá kouzla, málokdy je použije. Například při setkání s mravenci jim nevykouzlí potravu, i když by mohla, naopak jim v hledání potravy pomáhá.

Petr Nikl se ve svých pohádkách od ostatních autorů odlišuje zejména v tom, že jeho postavy v příběhu nevyjadřují příliš své myšlení. Postavy jen konverzují či se o něčem dohadují, a tak nedokážeme posoudit, jaký je jejich způsob myšlení. Svět Gabriely nás seznamuje s dívkou povídající si s neživými věcmi, protože nemá moc reálných kamarádů. Neživé věci za Gabrielu přemýšlí a dokonce jí i často radí: „Zeptej se svého kapesníku,“ *odpověděly jí jezdící schody. „Leží nám tu u nohou a děsivě nařiká. Ten bude něco vědět.“*¹³⁵ Na základě této informace se dívka rozběhne ke svému kapesníku, což vypovídá o tom, že Gabriela nepřemýšlí vůbec nad tím, co ji věci poradí, a rovnou koná. Názorně je to vidět na následující ukázce: „Měj obličej obrácený ke Sluníčku a otevři pusu,“ *doporučil jí první paprsek. „Proč?“ nechápala Gabriela. „Neptej se a udělej, co jsem řekl,“ vyzval ji paprsek.*¹³⁶ Gabriela se nebojí a ústa otevře i přesto, že neví, co ji čeká. Gabriela na nás působí celkem chytře a přemýšlivě, ovšem jedná se o matoucí domněnku,

¹³⁴ MACOUREK, Miloš. *Pohádky*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 16.

¹³⁵ BRYCZ, Pavel. *Kouzelný svět Gabriely*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006, s. 19.

¹³⁶ Tamtéž, s. 69

neboť bez věci by kolikrát nevěděla, jak danou situaci vyřešit. Dá se říci, že Gabriela je jakási loutka, skrze niž věci jednají. Arnošt Goldflam použil pro svou pohádku, jak již vypovídá dle názvu, hlavního hrdinu tatínka. Tatínek vystupuje jako velice moudrý a sečtělý muž ohlížející se vždy na svou manželku. I když je sám uznáván a chválen, nikdy nezapomene zdůraznit, že bez ní by to nikdy nezvládl: *Tak vyhrál tatínek čtyři zlaté medaile. Pan prezident ho objímal a děkoval mu, lidi ho donesli na ramenou až k mamince a tatínek povídá všem: „Bez maminky bych to nedokázal.“*¹³⁷ Vždy si dokáže se vším rychle poradit a každou situaci promyslí do detailu. Způsob jeho uvažování by měl být příkladem mnoha jedincům. V knize *O vlkovi se sklerózou* se zaměříme na čtyři pohádky. První z nich se nazývá *Kačenka a vesmír*, kde se ukazuje zejména dětská zvědavost. Tatínek je pilotem rakety a jednoho dne musí výjimečně s raketou přiletět až domů, protože na ní musí provést nějaké opravy. Kačenka se ze zvědavosti chce podívat na údajné mouchy (opravy). Zvědavost vystřídá snaha tatínkovi pomoci s daným problémem. Hlavní hrdinka je dítětem, a tak je zřejmé, že i jako dítě přemýšlí. I když si to ve skutečnosti neuvědomuje, vyřeší závadu rakety na základě uchycení své panenky Báry. V druhém příběhu *Není Paříž jako Paříž* vystupuje mnoho postav, ovšem za zmínku stojí především paní mlynářka. Již na začátku se projevuje jako sobecká, protože myslí jen na sebe a na své dobro. Aniž by se poradila se svým manželem, dává své dceři jméno Paříž. Její sobeckost se dále objeví také v situaci, kdy chce provdat svoji dceru za pana Hejkala, protože je vlastníkem cestovní agentury. Pravým opakem jsou ryby, jež jsou velmi štědré ke svému pánovi (vodník Žvejkal) a při pohledu na jeho smutnou náladu mu vymýšlí zpestření. Třetí pohádkou je smažená krkovička odcházející do lázní, protože jí bolí za krkem. Zde nelze přímo popsat způsob myšlení, protože pohádka vykresluje pouze jednotlivé fáze obalování a smažení krkovičky. Avšak lze jistě říci, že krkovička se chová v příběhu velmi naivně, protože si myslí, že relaxuje a odpočívá a vůbec jí nedochází, že je připravována ke konzumaci. Poslední pohádka v této knize pojímá vlka a Karkulku docela jiným způsobem, než jsme zvyklí u klasické pohádky. U Karkulky, babičky i myslivce není jejich myšlení nijak zvláštní, protože jednají naprosto přirozeně. Zajímavá je pouze vlkova skleróza, která dělá jeho život mnohem obtížnějším. Neustále vše zapomíná a nedokáže udržet jakoukoliv myšlenku v paměti: *„Co já jsem to vlastně*

¹³⁷ GOLDFLAM, Arnošt. *Tatínek není k zahazení*. Praha: Andrej Šťastný, 2004, s. 27.

chtěl. Mám to na jazyku a teď jsem to polkl. To bude něco s jídlem. Jakože mám sníst něco a pak ještě něco... ¹³⁸

V Prdlých pohádkách jsme rozebrali sice více pohádek, nicméně nejlepší způsob myšlení lze popsat u pohádky *O princezně s vysavačem*, velmi povrchní dívky odsuzující lidi podle vzhledu. Chce mít svět dokonalý a je tak posedlá, že by byla schopna vysát člověka s velkýma ušima. Způsob její úvahy se jí vymstí tehdy, když musí být společně se všemi zlými věcmi ve vysavači. Díky této zkušenosti si uvědomí, že všechno zlé je k něčemu dobré. Poslední knihou je *Život a cesta hrocha Obludvíka*, v níž je hlavní postavou hroch Obludvík vystupující jako personifikovaný plyšák, který odchází od své holčičky, protože ho zapomíná na dešti. Plyšák myslí dobrosrdečně, laskavě a v příběhu je znát láska, kterou chová ke své Plavunii. Během cesty se setkává s dalšími kamarády – Prachzkříd, Vařihouska a Složsitričko. Prachzkříd uvažuje a jedná jako pedagog, své přátele neustále opravuje, aby mluvili spisovně: „*Ne nadarmo se říká Doma dobře, všude nejlíp,*“ *povzdechl si Vařihouska. (...) „Říká se to obráceně, jenom pro pořádek – Všude dobře, doma nejlíp,*“ *opravil Prachzkříd Vařihousku.*¹³⁹ Je znát, že jeho původním působištěm byla škola. Přátele myslí obětavě, převážně na svého kamaráda a všimnou si, jak se Obludvík stále trápí. Jako správní kamarádi mu pomohou a doprovodí ho zpátky k Plavunii. Hroch si uvědomí, že ho srdce stále táhne k holčičce, poděkuje svým kamarádům a vrátí se k ní: „*Všem vám nastotisíckrát děkuji. Teď půjdu vstříc svému osudu s lehkým srdcem, a je to vaše zásluha.*“¹⁴⁰

¹³⁸ RESCHOVÁ, Stanislava. *O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2014, s. 123.

¹³⁹ DĚDEČEK, Jiří. *Život a cesta hrocha Obludvíka*. Vyd. 1. Praha: Limonádový Joe, 2013, s. 158.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 163.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat českou autorskou pohádku po roce 1989 a analyzovat nonsensové prvky, které se objevují v tvorbě významných autorů. Nejprve byl představen teoretický úvod, v němž jsme se v první řadě zaměřili na pohádku jako celek. Definovali jsme ji jako literární žánr, vymezili jsme její funkce a typologii a více se zaměřili na autorskou pohádku. Poté jsme se věnovali pojmu nonsens, kde jsme poznatky ohledně tohoto pojmu aplikovali na analýze vybraných děl.

Pohádka v Čechách se postupně vyvíjela a nonsens, který se u nás začal objevovat poprvé v 19. století, má od té doby v českých pohádkách velký význam. Hlavním cílem nonsensové pohádky je pobavit čtenáře a rozvinout jejich fantazii. Nonsensová díla se od ostatních liší zejména tím, že jsou originální, pracují především s nesmyslem a absurdností. Stavebním kamenem se stává především hra a oblíbené jsou také slovní hříčky.

Stěžejní část práce se zabývá samotným rozborem vybraných autorských pohádek. Rozhodli jsme se zvolit jednotlivé české autory různých pohádkových knih, kteří byli časově rozčleněni do tří kategorií. Okrajově jsme nahlédli do 19. století, nejvíce jsme se však věnovali 20.–21. století. V 20. století jsme se výběrově omezili na velmi významné autory, a to Josefa Čapka, Vítězslava Nezvala, Miloše Macourka a Aloise Mikulku. Detailněji jsme se ovšem zabývali nonsensovou tvorbou v dílech po roce 1989, přičemž jsme zvolili některá známější díla českých autorů a poté naopak méně známá.

V analýze uvedených pohádek jsme si vymezili tři kritéria – uvěřitelnost příběhu, pohádkové postavy a způsob myšlení postav. Z hlediska prvního kritéria vyplývá, že se setkáváme jak s uvěřitelnými, tak s neuvěřitelnými příběhy. Výskyt v těchto dvou oblastech je vyrovnaný. V pohádkách Josefa Čapka, Vítězslava Nezvala, Aloise Mikulky, Pavla Brycze i Arnošta Goldflama je určitý stupeň uvěřitelnosti a pravděpodobnosti. Naproti tomu v pohádkách Miloše Macourka, Petra Nikla, 10 autorů, Stanislavy Reschové a Jiřího Dědečka se příběh zcela vymyká reálnému světu a popisovaný nonsens v příběhu je za hranicí běžného chápání. Pokud se jedná o druhé kritérium, čistě lidské postavy vystupují pouze u Boženy Němcové. U dalších autorů, tj. Vítězslava Nezvala, Aloise Mikulky, Arnošta Goldflama, 10 autorů, Stanislavy Reschové nacházíme mezi hlavními postavami lidské bytosti spolu s personifikovanými zvířaty. Pohádky vystavené pouze na personifikovaných zvířatech užívají ve svých dílech Josef Čapek s Petrem Niklem.

U Miloše Macourka, Pavla Brycze a Jiřího Dědečka shledáváme personifikované věci a lidské bytosti vystupující jako hlavní postavy. Lze tedy obecně shrnout, že výrazně převažují pohádky, v nichž vystupuje lidská bytost, kterou doprovází vždy personifikované zvíře. Dle analýzy myšlení a jednání hlavních postav uvedených autorů lze konstatovat, že někteří autoři svým pohádkovým postavám dávají myšlení malého dítěte, jiní v nich zase naopak ukazují jedince, jenž dokáže svým jednáním a chováním dětským čtenářům vštěpit správné mravní hodnoty. Také si lze v dílech všimnout, že i když jsou nonsensové pohádky velice absurdní, tak jednání některých personifikovaných zvířat či věcí je velmi podobné jednání lidskému. Mezi autory, jejichž knižní hrdinové jednají dle správných mravních hodnot, patří Josef Čapek, Jiří Dědeček, Arnošt Goldflam, Vítězslav Nezval, Miloš Macourek. Pro ukázkou uvedu několik příkladů. Prachzkříd vystupující v pohádce Život a cesta hrocha Obludvíka své kamarády v dialogích opravuje, a tím jim vštěpuje základy spisovného jazyka. Kočička v knize Povídání o pejskovi a kočičce usměřňuje pejska a ukazuje mu, co je správné. Miloš Macourek ve svých Pohádkách demonstruje, že přehnané dodržování pravidel se také vždy nevyplácí. Například Silvestr na svou přílišnou poslušnost nakonec tvrdě doplatí. Postavy v pohádkách Boženy Němcové, Aloise Mikulky a Pavla Brycze často nejednají podle správných hodnot. Těmto postavám nechybí vychytralost, nerozvážnost, ukvapenost či naivita. V pohádkách Stanislavy Reschové najdeme postavy myšlením a jednáním připomínající dítě. Postavy se vyznačují dětskou a lidskou naivitou či zapomnětlivostí, avšak i přesto mají většinou dobré povědomí o tom, jak se chovat. Příkladem je vlk, který zapomíná, koho má sníst, a když si to uvědomí, nedokáže to udělat, protože ví, že je to nesprávné. 10 autorů Prdlých pohádek ukazuje svoje postavy velmi různorodě. U některých najdeme správné jednání a hodnoty, u jiných naopak jednání a vlastnosti špatné. Petr Nikl je v tomto srovnání specifický, liší se od ostatních autorů tím, že postavy v příběhu se příliš neprojevují, spíše konverzují nebo si mezi sebou vyměňují názory. Já se přikláním k tomu, že Niklovy postavy se chovají a jednají převážně dětsky. V některých pasážích se hlavní postavy projevují velmi absurdně.

S ohledem na cíl práce docházíme k závěru, že ve všech textech vybraných období najdeme nonsensové prvky, které se ovšem liší svou četností. Důležité je také zmínit, že pohádky se postupem let mnoho změnila a nonsens přišel s něčím novým, dosud neznámým. Vnesl do české pohádky komiku, absurditu či parodii. Právě komika a nesmysl v nejnovějších nonsensových pohádkách hrají významnou roli, avšak pohádky

nezanedbávají podvědomou výchovu k osvojování kladných hodnot a nabádají k dodržování vžitých norem slušného chování, které dětští čtenáři budou potřebovat ve svém životě. Dále může být výhodou čtení nonsensových pohádek fakt, že rozvíjí dětskou fantazii, a jsou prostředkem, který dětem nechává prostor pro rodiči a okolím popírané konfabulace. V neposlední řadě se jedná o četbu uvolňující, oddechovou a pro malého čtenáře zajisté zábavnou. Mnoho pohádek se také změnilo tím, že převzaly situace a prvky z reálného lidského světa, což dříve nebylo příliš obvyklé.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá podobami české nonsensové pohádky po roce 1989. První část obsahuje teoretická východiska práce, která pojednávají o literatuře pro děti a mládež, o pohádce a vývoji autorské pohádky. Je představen pojem nonsens a jeho významní představitelé. Praktická část je rozdělena celkem do tří období a zabývá se vybranými autorskými pohádkami, v nichž je zkoumán výskyt nonsensových prvků. Dále jsou ve vybraných pohádkách rozebrána tři kritéria – uvěřitelnost příběhu, pohádkové postavy a způsob myšlení postav. V závěru jsou shrnuty zjištěné poznatky vyplývající z analýzy.

Klíčová slova

nonsens, nonsensová pohádka, pohádka, autorská pohádka, autor, příběh, absurdita, komika

Summary

The Bachelor thesis deals with forms of nonsense Czech fairy-tales after 1989. The first part contains theoretical works which deal with literature for children and youth, the fairy-tale and evolution of fairy-tale. The concept of nonsense and some important representatives are introduced. The practical part is divided into three periods and it deals with selected fairy-tales in which the incidence of nonsense elements is examined.

Further the three criteria in selected tales are analyzed. These are believability of the story, fairy-tale characters and their way of thinking. In conclusion, the results from the analysis are summarized.

Key words

nonsense, nonsense fairy-tale, fairy-tale, author fairy-tale, author, story, absurdity, comic

Seznam použité literatury

Odborná literatura:

BESEDOVÁ, Petra. *Literatura pro děti a mládež ve výuce cizích jazyků*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 159 s. ISBN 978-80-7435-393-2.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN 80-7367-095-X.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1990. 187 s. ISBN 80-00-00060-1.

GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež ve srovnávacím žánrovém pohledu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 245 s.

CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1985. 480 s.

KŘIVÁNEK, Vladimír. *Malý slovník literárních pojmů a autorů*. Vyd. 1. Praha: Scientia, 1994. 87 s. ISBN 80-85827-15-8.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Fraus slovník literárních pojmů, aneb, Co se skrývá za slovy*. Vyd. 1. Plzeň: Fraus, 2006. 159 s. ISBN 80-7238-620-4.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *O pohádkových nesmyslech a chytrých dětech. Nonsense v autorské pohádce Josefa Čapka*. In: *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec 27.–29. březen 2008. Ed. E. Koudelková. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. 29 s. ISBN 978-80-86807-37-9.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2002. 355 s. ISBN 80-7319-020-6.

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 422 s. ISBN 80-7182-124-1.

STEJSKAL, Václav. Vyd. 1. *Moderní česká literatura pro děti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962. 347 s.

ŠUBRTOVÁ, Milena a kol. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990 - 2010*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 327 s. ISBN 978-80-210-5692-3.

ŠUBRTOVÁ, Milena a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II., Čeští spisovatelé*. Vyd. 1. Praha: Libri, 2012. 465 s. ISBN 978-80-7277-506-4.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992. 98 s. ISBN 80-7040-055-2.

URBANOVÁ, Svatava, ROSOVÁ, Milena. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Vyd. 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. 239 s.

VEBEROVÁ, Eva. *Soubor textů k literární výchově v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 287 s.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1977. 471 s.

Dětská literatura:

BRYCZ, Pavel. *Kouzelný svět Gabriely*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006. 78 s. ISBN 80-86283-47-X.

ČAPEK, Josef. *Povídání o pejskovi a kočičce: jak spolu hospodařili a ještě o všelijakých jiných věcech*. Vyd. 17. Praha: Albatros, 1987. 115 s.

DĚDEČEK, Jiří. *Život a cesta hrocha Obludvíka*. Vyd. 1. Praha: Limonádový Joe, 2013. 164 s. ISBN 978-80-905624-0-0.

GOLDFLAM, Arnošt. *Tatínek není k zahození*. Praha: Andrej Šťastný, 2004. 87 s. ISBN 80-86739-15-5.

KOČIČKOVÁ, Ester a kol. *Prdlé pohádky: od devíti komediálních herců a jednoho scénografa*. Praha: Hodná holka, 2013. 124 s. ISBN 978-80-905568-1-2.

MACOUREK, Miloš. *Pohádky*. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 2011. 194 s. ISBN 978-80-204-2255-2.

MIKULKA, Alois. *Karkulka v maskáčích*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 2003. 100 s. ISBN 80-00-01146-8.

NEZVAL, Vítězslav. *Anička Skřítek a Slaměný Hubert*. Vyd. 4. Praha: Albatros, 1985. 326 s.

NĚMCOVÁ, Božena. *Pohádky a pověsti*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1998. 201 s. ISBN 80-7181-227-7.

NIKL, Petr. *Jěľňovítí*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2008. 46 s. ISBN 978-80-86283-61-6.

NIKL, Petr. *Lingvistické pohádky*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2006. 55 s. ISBN 80-86283-49-6.

NIKL, Petr. *O Rybabě a Mořské duši*. Vyd. 1. Praha: Meander, 2002. 48 s. ISBN 80-86283-17-8.

RESCHOVÁ, Stanislava. *O vlkovi se sklerózou a jiné pohádky*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2014. 126 s. ISBN 978-80-204-3095-3.

Internetové zdroje:

BUBEČNÍKOVÁ, Petra. Kouzelný svět pohádek. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online časopis]. 15 (4). [cit. 14. 1. 2016]. ISSN 1213-8231. Dostupné z: kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=865

KOUDELKOVÁ, Eva. *Současnost literatury pro děti a mládež* [online]. Nakladatelství Bor, 2008. [cit. 30. 1. 2016]. ISBN 978-80-86807-37-9. Dostupné z: https://kcl.fp.tul.cz/attachments/210_Soucasnost_2008.pdf

Lingvistické pohádky. *Meander* [online]. [cit. 14. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.meander.cz/lingvisticke-pohadky>

MERENUS, Aleš, PŘIBÁŇOVÁ, Alena. Arnošt Goldflam. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 30. 9. 2011. © 2006 - 2008 [cit. 12. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=313>

OCETKOVÁ, Zdeňka. Recenze – Tatínek není k zahzení (A. Goldflam). *Ocetková – Zdeňka* [online]. 11. 2. 2009. [cit. 30. 3. 2016]. Dostupné z: <http://ocetkova-zdenka.blogspot.cz/2009/02/recenze-tatinek-neni-k-zahozeni.html>

O muži a o hadu. *Česká čítanka* [online]. [cit. 9. 1. 2016]. Dostupné z: <http://texty.citanka.cz/ezop-hollar/eh1-1-8.html>

O Rybabě a Mořské duši. *Meander* [online]. [cit. 19. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.meander.cz/o-rybabe-morske-dusi>

SIGMUNDOVÁ, Alena. Niklovy Lingvistické pohádky pobaví malé i velké čtenáře. *Topzine* [online]. 17. 1. 2011. © 2009 - 2016 [cit. 28. 2. 2016]. Dostupné z: <http://www.topzine.cz/niklovy-lingvisticke-pohadky>

ŠŤASTNÁ, Renáta. Prdlé pohádky moc moudrosti nepobraly. *Kultura 21. cz* [online]. 8. 2. 2014. © 2007 - 2016 [cit. 22. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.kultura21.cz/literatura/8632-prdle-pohadky-recenze>

Výběr ze současné české literatury pro děti a mládež 2013/ 2014. *Nejlepší knihy dětem*. [online]. © 2014 – 2016 [cit. 19. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.nejlepsiknihydetem.cz/knihy-2014/59-stanislava-reschova-o-vlkovi-se-sklerozou-a-jine-pohadky>